

Carta al Pare Couturier

Quan llegeixo el catecisme del Concili de Trent, em sembla que no té res a veure amb la religió que s'hi exposa. Quan llegeixo el Nou Testament, els místics, la litúrgia, quan veig celebrar la missa, sento amb una espècie de certesa que és aquesta, la meva fe, o, més exactament, que ho fóra, la meva, si entre ella i jo no hi hagués la distància que hi posa la meva imperfecció. És una situació espiritual penosa. Voldria tornar-la, no pas menys penosa, ans més clara. Que la pena sigui o no acceptable, no importa, si hi ha claredat.

Us enumeraré un cert nombre de pensaments que viuen dins meu de fa anys (uns quants, si més no) i són un obstacle entre jo i l'Església. No us demano pas de discutir-ne el fons. Una tal discussió em faria feliç, però més tard, en segon lloc.

Us demano una resposta segura ---sense fórmules com ara "crec que"--- sobre la compatibilitat o no compatibilitat de cadascuna d'aquestes opinions amb la pertinença a l'Església. Si hi ha incompatibilitat, voldria que em diguéssiu netament: jo li refusaria el baptisme (o l'absolució), a qui em digués que s'adhereix a les opinions contingudes a les rúbriques números tal, tal i tal. No demano pas una resposta ràpida. No és pas urgent. Demano tan sols una resposta categòrica.

M'excuso de causar-vos aquesta molèstia, però no veig pas com puc evitar-la. La reflexió sobre aquests problemes, per a mi, és lluny de ser un joc. No sols és d'una importància més que vital, per tal com la salvació eterna hi és compromesa, sinó que, a més, és d'una importància que, als meus ulls, depassa de lluny la de la meva salvació. Un problema de vida o mort és un joc, en comparació.

Entre les opinions que segueixen, n'hi ha que per a mi són dubtoses, però en cas que fos de fe estricta de considerar-les falses, per a mi foren un obstacle tan seriós com les altres, car tinc la convicció ferma que són dubtoses, és a dir, que negar-les categòricament no és legítim.

Unes quantes d'aquestes opinions (especialment les referides als Misteris, les Escriptures no judeo-cristianes, Melquisedec^a, etc.) no han estat mai condemnades, tot i que molt probablement se sostingueren durant els primers segles. Això fa que em demani si no han estat pas secretament acceptades. Sigui el que sigui, si avui fossin públicament exposades per mi o per d'altres i condemnades per l'Església, no les abandonaria pas, fora que em persuadissin que són falses.

Fa anys que hi penso, en aquestes coses, amb tota la intensitat d'amor i d'atenció de què dispo. Per la meva imperfecció, que és molt gran, aquesta intensitat és miserablement feble, però cada dia em sembla que creix més. A mesura que creix, els lligams que em lliguen a la fe catòlica cada dia es fan més forts, cada cop més profundament arrelats al cor i a la intel·ligència. Però alhora els pensaments que m'allunyen de l'Església també guanyen en força i claredat. Si aquests pensaments són verament incompatibles amb la pertinença a l'Església, no hi ha gens d'esperança, doncs, que pugui prendre mai part en els sacraments. Si és així, no veig pas com puc evitar de concloure que la meva vocació és ser cristiana fora de l'Església. La possibilitat d'una tal vocació implicaria que, de fet, l'Església no és catòlica com ho és de nom, i que un dia o altre ho haurà d'esdevenir, si està destinada a acomplir la seva missió.

Les opinions que segueixen tenen per a mi graus diversos de probabilitat o de certesa, però totes van acompanyades en el meu esperit d'un punt d'interrogació. Només les exposaré en indicatiu a causa de la pobresa del llenguatge; em caldria que la conjugació tingués un mode verbal suplementari. En el domini de les coses santes, no hi ha res que jo afirmi categòricament. Perquè aquelles de les meves opinions que són conformes a l'ensenyament de l'Església van, en el meu esperit, també acompanyades del signe d'interrogació.

Considero, pel que fa a tots els pensaments, siguin quins siguin, sense excepció, que una certa suspensió de judici, en el domini de la intel·ligència, és constitutiva de la virtut d'humilitat.

Heus ací la llista:

1r. Si considerem un moment de la història anterior a Crist i prou lluny d'ell en el temps ---per exemple, cinc segles abans--- i fem abstracció del que s'esdevindrà després, en aquell moment Israel participa menys de Déu i de les veritats divines que molts dels pobles que l'envolten (Índia, Egipte, Grècia, Xina). Car la veritat essencial referent a Déu és que Ell és bo. Creure que Déu pot ordenar als homes actes atroços d'injustícia i crueltat és el més gran error que es pugui cometre amb Ell.

Zeus, a la *Iliada*, no n'ordena cap, de crueltat. Els grecs creien que "Zeus suplicant" habita en tot malaurat que implori pietat. Jahvè és el "Déu dels exèrcits". La història dels hebreus mostra que no es tracta només dels estels, sinó també dels guerrers d'Israel. Heròdot enumera una gran quantitat de pobles hel·lènics i asiàtics, dels quals *un de sol* tenia un "Zeus dels exèrcits". Aquesta blasfèmia era desconeguda de tots els altres. El *Llibre dels Morts* egipci, d'almenys tres mil anys abans, i sens dubte de molts més, és impregnat de caritat evangèlica (El mort diu a Osiris: "Senyor de la Veritat, et porto la veritat [...] He destruït el mal per tu [...] No he matat ningú. No he fet plorar ningú. No he deixat que ningú patís fam. No he estat mai causa que un amo fes mal a l'esclau. No he fet por a ningú. No he alçat mai la veu a ningú. No m'he fet mai el sord davant paraules justes i veres. No he posat el meu nom al davant per als honors. No he rebutjat Déu en les seves manifestacions...")

Els hebreus, que van estar quatre segles en contacte amb la civilització egípcia, van refusar d'adoptar aquest esperit de dolçor. Volien el poder...

Tots els textos anteriors a l'exili són tacats d'aquest error fonamental sobre Déu ---tret del llibre de Job, l'heroi del qual no és jueu, del Càntic dels Càntics (¿n'era, d'anterior a l'exili?) i de certs salms de David (¿l'atribució, però, és certa?)---. A més, el primer personatge perfectament pur que figura en la història jueva és Daniel (que havia estat iniciat en la saviesa caldea). La vida de tots els altres, començant per Abraham^b, és sollada de coses atroces (Abraham comença per prostituir la seva dona.)

Això faria pensar que Israel aprengué la veritat més essencial referent a Déu (és a dir, que Déu és bo, abans que poderós) de tradicions estrangeres, caldea, persa o grega, i a l'empara de l'exili.

2n. El que en diem idolatria és en gran mesura una ficció del fanatisme jueu. Tots els

pobles de tots els temps han estat sempre monoteïstes. Si uns hebreus de la bona època ressuscitaven i els donàvem armes, ens exterminarien a tots, homes, dones i infants, per crim d'idolatria. Ens retraurien d'adorar Baal^c i Astarté^d, prenent Crist per Baal i la Mare de Déu per Astarté.

Recíprocament, Baal i Astarté potser ho eren, figures de Crist i de la Mare de Déu.

Tenim raó d'al·legar, contra certs d'aquests cultes, els excessos que els acompanyaven --crec, però, que molt més rarament que avui no pensem.

Però les crueltats lligades al culte de Jahvè, les exterminacions ordenades per ell, són màcules almenys igual d'atrocés. La crueltat és un crim encara més horrorós que la luxúria. A més, la luxúria tant se satisfà en l'homicidi com en la unió carnal.

Els sentiments dels pretesos pagans per les seves estàtues eren molt probablement els mateixos que els inspirats avui pels crucifixs i les estàtues de la Mare de Déu i dels sants, amb les mateixes desviacions en la gent espiritualment i intel·lectualment mediocre.

¿Que no atribuïm, correntment, tal virtut sobrenatural a tal determinada estàtua de la Mare de Déu?

Fins i tot si els arribava de creure la divinitat totalment present en la pedra o en la fusta, potser tenien raó, de vegades. ¿Que no l'hi creiem present, Déu, en el pa i el vi? Potser n'hi havia, de presència real de Déu, en estàtues executades i consagrades segons certs ritus.

La verdadera idolatria és la cobejança (πλεονεξία 'ήτις ειδωλολατρία¹), i la nació jueva, amb la seva set de bé carnal, n'era culpable fins en els moments en què adorava el seu Déu. Els hebreus van tenir d'idol, no pas metall o fusta, sinó una raça, una nació, cosa igualment terrena. La seva religió, per la noció de "poble elegit", n'és en essència inseparable, d'aquesta idolatria.

3r. Les cerimònies dels Misteris d'Eleusis^{1a} i d'Osiris eren vistes com a sagraments en el sentit amb què els entenem avui. I potser n'eren, de veraders sagraments, amb la mateixa virtut que el baptisme o l'eucaristia, traient-la, aquesta virtut, de la mateixa relació amb la Passió de Crist. La Passió havia de venir. Avui és passada. Passat i avenir són simètrics. La cronologia no hi pot tenir cap paper determinant, en la relació entre Déu i l'home, relació en què un terme és etern.

Si la Redempció, amb els signes i els mitjans sensibles que li corresponen, no hagués estat present a la terra des de l'origen, a Déu ---si és permès d'emprar aquests mots sense blasfèmia--- no la hi podríem pas perdonar, la desgràcia de tants d'innocents, desarrelats, asservits, torturats i morts en el curs dels segles anteriors a l'era cristiana. En aquesta terra, si els homes no l'expulsen, arreu on hi ha crim i desgràcia Crist hi és present. Sense els efectes sobrenaturals d'aquesta presència, ¿com, els innocents esclafats per la desgràcia, evitarien de caure en el crim de maleir Déu i, doncs, en la condemna?

A més, sant Joan parla de l'"Anyell, que ha estat degollat des de la fundació del món²".

La prova que el contingut del cristianisme ja existia abans de Crist és que, després, no hi ha hagut pas canvis gaire considerables, en el comportament dels homes.

4rt. *Potser* hi ha hagut, en diversos pobles (Índia, Egipte, Xina, Grècia), Escripures sagrades igual de revelades que les Escripures judeo-cristianes. Certs textos dels que avui en subsisteixen en són potser fragments o ressons.

5è. Els passatges de l'Escriptura (Gènesi, Salms, sant Pau) referents a Melquisedec³ demostren que des de l'alba d'Israel hi havia, fora d'Israel, un servei de Déu i un coneixement de Déu situats al mateix pla que el cristianisme i infinitament superiors a tot el que mai hagi tingut Israel.

Res impedeix la suposició d'un lligam entre Melquisedec i els Misteris antics. Hi ha afinitat, entre el pa i Demèter^{3a}, entre el vi i Dionís^{3b}.

Melquisedec, segons el Gènesi, és aparentment un rei de Canaan. D'ací que, probablement, la corrupció i la impietat de les ciutats de Canaan o bé eren, al moment de les massacres, de pocs segles enrere o bé invencions calumnioses dels hebreus contra les seves víctimes.

6è. El passatge de sant Pau sobre Melquisedec⁴, semblant a la paraula de Crist "Abraham veié el meu dia^{4a}", podria fins indicar que Melquisedec⁵ era ja una Encarnació del Verb.

En tot cas, no és pas cert que el Verb no hagi tingut encarnacions anteriors a Jesús, i que Osiris a Egipte i Krixna a l'Índia no hagin estat entre ells.

7è. Si Osiris no fou un home que, així com Crist, visqué a la terra essent Déu, llavors la història d'Osiris és almenys una profecia infinitament més clara, més completa i més a prop de la veritat que tot el que anomenem amb aquest nom de l'Antic Testament. I igualment per a altres déus morts i ressuscitats.

L'extrema importància *actual* d'aquest problema ve que és urgent posar remei al divorci que, de fa vint segles i sempre agreujant-se, hi ha en els països cristians entre la civilització profana i l'espiritualitat. La nostra civilització no li deu res, a Israel, i ben poc al cristianisme; gairebé tot ho deu a l'Antiguitat pre-cristiana (germànics, druides, Roma, Grècia, egeo-cretencs, fenicis, egipcis, babilonis,...). Si hi ha un envà estanc entre aquesta Antiguitat i el cristianisme, el mateix envà estanc separa la nostra vida profana i la nostra vida espiritual. Perquè el cristianisme verament s'encarni, perquè la inspiració cristiana impregni la vida sencera, abans cal reconèixer que històricament la nostra civilització profana procedeix d'una inspiració religiosa que, per bé que cronològicament pre-cristiana, era cristiana en essència. La Saviesa de Déu ha de ser vista com l'única deu de tota claror aquí baix, fins de les clarors tan febles que il·luminen les coses d'aquest món.

I igual amb Prometeu. La història de Prometeu és la història mateixa de Crist projectada a l'etern. Només li falta la localització en el temps i l'espai.

La mitologia grega és plena de profecies. I igualment els relats del folklore europeu, allò que anomenem els contes de fades.

Molts noms de divinitats gregues són probablement, en realitat, noms diferents designant una sola Persona divina, a saber, el Verb. Penso que és el cas de Dionís, Apol·ló^{5a}, Àrtemis, Afrodita celeste, Prometeu, l'Amor, Prosèrpina^{5b} i molts d'altres.

Crec també que Hèstia^{5c}, Atena i potser Hefest^{5d} són noms de l'Esperit Sant. Hèstia és el Foc central. Atena sortí del cap de Zeus després que ell s'hagués menjat l'esposa, la Saviesa, que n'era encinta^{5e}; “procedeix” doncs de Déu, ella, i de la seva Saviesa. Té d'atribut l'olivera i, en els sacraments cristians, l'oli hi té una afinitat amb l'Esperit Sant.

Correntment comentem certs actes, certes paraules de Crist, dient: “Calia que les profecies s'acomplissin^{5f}.” Són profecies hebraïques. Però altres actes seus, altres paraules, podríem comentar-les igualment en relació amb les profecies no hebraïques.

Crist començà la seva vida pública convertint l'aigua en vi⁶. L'acabà convertint el vi en sang. Marcà així la seva afinitat amb Dionís. També per les paraules “Jo sóc la vera vinya⁷”.

Les paraules “Si el gra no mor⁸” expressen la seva afinitat amb les divinitats mortes i ressuscitades que tenen d'imatge la vegetació, com Atis i Prosèrpina.

La maternitat de la Verge té relacions misterioses amb unes paraules del *Timeu* de Plató referents a una certa essència, mare de tota cosa i sempre intacta. Totes les Deesses mares de l'Antiguitat, com ara Demèter i Isis, eren figures de la Verge.

La comparança tan insistent de la Creu amb un arbre, de la crucifixió amb la forca, deu tenir relació amb mitologies avui desaparegudes.

Si el poema escandinau *La Runa d'Odin* és anterior a tota contaminació cristiana (cosa que és inverificable), conté també una profecia molt colpidora:

Sé que he penjat d'un arbre balancejat pel vent, nou nits senceres, ferit de llança, ofert a Odin, ofert a mi mateix. D'aquest arbre de què ningú sap de quina arrel surt.

Ningú m'ha donat pa, ni una banya per a beure-hi. He mirat a baix, m'he esforçat a estudiar les runes, és plorant que les he apreses, i després n'he baixat, de l'arbre. (Primera Edda^{8a}.)

El terme “anyell de Déu⁹” té sens dubte relació amb tradicions que potser lliguen amb el que avui en diem el totemisme. La història de Zeus Amon en Heròdot (Zeus degollant un marrà per aparèixer, recobert del seu velló, a qui li suplica que es deixi veure¹⁰), posada de costat amb les paraules de sant Joan: “L'Anyell, degollat des de la constitució del món”, llança sobre això una viva llum. El primer sacrifici que plagué a Déu, el d'Abel¹¹, recordat en el cànon de la missa com una figura del sacrifici de Crist¹², era un sacrifici animal. Passa el mateix amb el segon, el de Noè, que salvà definitivament la humanitat de la còlera de Déu i provocà un pacte de Déu amb els homes¹³. Hi ha aquí els efectes mateixos de la Passió de Crist. Hi ha una relació molt misteriosa entre els dos sacrificis.

En temps molt antics degueren pensar que hi ha presència real de Déu, en els animals que matem per menjar; que Déu davalla en ells per oferir-se com a aliment als homes. Aquest

pensament feia de l'aliment animal una comunió, quan altrament és un crim, fora d'una filosofia poc o molt cartesiana.

Pot ser que a Tebes, a Egipte, hi hagués presència real de Déu, en el marrà ritualment sacrificat, com avui en l'hòstia consagrada.

Val la pena de remarcar, ací, que al moment en què Crist fou crucificat el sol era en la constel·lació del Marrà (Àries).

Plató, al *Timeu*, descriu la constitució astronòmica de l'univers com una mena de crucifixió de l'Ànima del món, essent-hi el punt d'encreuament el punt equinoccial, és a dir, la constel·lació del Marrà (Àries).

Diversos textos (*Epinomis*^{13a}, *Timeu*^{13b}, *Banquet*^{13c}, *Filolau*^{13d}, *Proclus*^{13e}) indiquen que la construcció geomètrica de la mitjana proporcional entre un nombre i la unitat, centre de la geometria grega, era el símbol de la mediació divina entre Déu i l'home.

Doncs bé, un gran nombre de paraules de Crist reportades als Evangelis (sobretot al de sant Joan) tenen, amb una insistència molt marcada que només pot ser deguda a una intenció, la forma algebàrica de la mitjana proporcional. Exemple: "Així com el Pare m'ha enviat, així jo us envio, etc¹⁴." Una mateixa relació uneix el Pare a Crist com Crist als deixebles. Crist és mitjana proporcional entre Déu i els sants. El mot just de mediació ho indica.

En concloc que, així com Crist es reconegué en el Messies dels Salms, en el Just sofrent d'Isaïes¹⁵, en el serpent d'aram del Gènesi^{15a}, igualment es reconegué en la mitjana proporcional de la geometria grega, la qual esdevé per tant la més esclatant de les profecies.

Enni, en un escrit pitagòric, diu: "La lluna, l'anomenem Prosèrpina [...] perquè *com un serpent* es gira ara a dreta ara a esquerra^{15b}."

Tots els déus mediadors, assimilables al Verb, són déus lunars, portadors de banyes, de lires o d'arcs que evoquen la mitja lluna (Osiris, Àrtemis, Apol·ló, Hermes^{15c}, Dionís, Zagreu^{15d}, l'Amor...). Prometeu n'és excepció, però en Èsquil Io^{15e} n'és la imatge, condemnada a la vagabunderia perpètua, així com ell a la crucifixió, i és banyuda. (Remarquem que, abans de ser crucificat, Crist era un vagabund --- i Plató pinta l'Amor com un vagabund miserable^{15f}.)

Si el Sol és la imatge del Pare, la Lluna, reflex perfecte de l'esplendor solar, però reflex que podem contemplar i pateix la minva i la desaparició, és la imatge del Fill. La llum és llavors la de l'Esperit.

Heràclit tenia una Trinitat, que endevinem només a través dels fragments que ens resten d'ell, però que apareix clarament en l'Himne a Zeus de Cleantes, d'inspiració heracliteana. Les Persones hi són: Zeus, el *Logos*, i el Foc diví o Llamp.

Cleantes diu a Zeus: "Aquest univers hi *consent*, a ta dominació (*έκων κρατείται*). / Tal és la virtut del servidor que tens en tes invencibles mans, / de foc, de doble tall, etern vivent, el llamp". El llamp no és pas un instrument de coerció, sinó un foc que suscita el consentiment i l'obediència voluntària. És doncs l'Amor. I aquest Amor és un servidor, un vivent etern i, doncs, una Persona. En els baixos relleus cretencs, les representacions

tan antigues de Zeus amb una destrat de doble tall (símbol del llamp) tenien potser ja aquesta significació --- Poseu de costat “de doble tall” i la paraula de Crist “No he pas vingut a portar la pau, sinó l’espasa¹⁶.”

El foc és constantment el símbol de l’Esperit Sant, en el Nou Testament.

Els estoics, hereus d’Heràclit, anomenaven *pneuma* el foc l’energia del qual sosté l’ordre del món. *Pneuma* és un buf igni.

La semença que produeix la generació carnal era, segons ells i els pitagòrics, un *pneuma* barrejat amb líquid.

Per a entendre bé la paraula de Crist sobre la nova naixença¹⁷ ---i per consegüent tota la simbologia del baptisme---, s’ha de comparar especialment amb les concepcions pitagòrica i estoica de la generació. A més, Justí, crec, compara el baptisme amb la generació¹⁸. Per tant, la paraula òrfica “Cabrit, has caigut a la llet” potser s’ha de relacionar amb el baptisme (els antics veien la llet com a feta de la semença del pare).

Les paraules cèlebres “el gran Pan és mort^{18a}” volien potser anunciar, no pas la desaparició de la idolatria, sinó la mort de Crist ---essent Crist el gran Pan, el gran Tot. Plató, en el *Cràtil*, diu que Pan és el *Logos*. En el *Timeu*, dóna aquest nom a l’Ànima del Món.

Sant Joan, servint-se dels mots *Logos* i *Pneuma*, indica la profunda afinitat que lliga l’estoïcisme grec (que cal distingir del de Cató i de Brutus!) amb el cristianisme.

Plató, a més, coneixia clarament, i els indicà per al·lusions a les seves obres, els dogmes de la Trinitat, de la Mediació, de l’Encarnació, de la Passió, i les nocions de la gràcia i de la salvació per l’amor. Conegué la veritat essencial, a saber, que Déu és el Bé. L’és, l’Omnipotència, però tan sols de més a més.

En dir “He vingut a calar foc a la terra, ¿i què he de desitjar, si el foc ja ha pres¹⁹?”, Crist indicà la seva afinitat amb Prometeu.

Les seves paraules “Jo sóc el Camí²⁰” s’han de comparar amb el Tao xinès, mot que literalment vol dir el camí i, metafòricament, d’una banda el mètode de la salvació, i de l’altra el Déu impersonal, que és el de l’espiritualitat xinesa però que, tot i que impersonal, és el model dels savis i actua contínuament.

Les seves paraules “Jo sóc la Veritat²¹” fan pensar en Osiris, Senyor de la Veritat.

Quan diu, en unes de les seves paraules més importants, “Aquells qui fan la veritat” (ποιοῦντες ἀλήθειαν²²), emprà una expressió que no és pas grega, i que, fins on arribo, tampoc és hebraica^{22a} (per verificar). Per contra, és egípcia. Maat vol dir alhora justícia i veritat. Això és significatiu. Sens dubte, no és pas per a res que la Sagrada Família se n’anà a Egipte²³.

El baptisme vist com una mort és l’equivalent de les iniciacions antigues. Sant Climent Romà emprà el mot “iniciat” per batejat^{23a}. L’ús del mot “misteris” per a designar els sacraments indica la mateixa equivalència. El baptisteri circular s’assembla molt a la bassa de pedra on, segons Heròdot, se celebrava el misteri de la passió d’Osiris^{23b}. L’un i

l'altra potser evocuen la plenamar, la plenamar on suraven l'arca de Noè^{23c} i la d'Osiris, fustes que salvaren la humanitat abans no ho fes la fusta de la Creu.

Quantitat de relats de la mitologia i del folklore es podrien traduir en veritats cristianes sense forçar ni deformar res, projectant-hi al contrari una viva claror. I aquestes veritats també en resultarien aclarides.

8è. Cada cop que amb cor pur un home ha invocat Osiris, Dionís, Krixna, Buda, el Tao, etc, el Fill de Déu hi ha respost enviant-li l'Esperit Sant. I l'Esperit ha obrat en la seva ànima, no pas obligant-la a abandonar la pròpia tradició religiosa, ans donant-li la claror ---i en el millor dels casos la seva plenitud--- dins d'aquesta tradició.

La pregària, entre els grecs, s'assemblava molt a la pregària cristiana. Quan Èsquil diu, a *Les granotes* d'Aristòfanes, "Demèter, tu que has alimentat el meu pensament, sigui jo digne dels teus misteris!", s'assembla molt a una pregària a la Mare de Déu, i en devia tenir la mateixa virtut. Èsquil descriu perfectament la contemplació en els versos esplèndids "Qualsevol qui, el pensament girat a Zeus, cridi la seva glòria / rebrà la plenitud de la saviesa". (Coneixia la Trinitat: "...al costat de Zeus s'hi estan el seu acte i la seva paraula^{23d}").

Per tant, és inútil enviar missions per exhortar la gent d'Àsia, Àfrica o Oceania a entrar a l'Església.

9è. Quan Crist diu "Ensenyeu totes les nacions i dueu-los la nova²⁴", ordenava de portar una nova, no pas una teologia. Ell mateix, havent vingut, deia, "tan sols per les ovelles d'Israel²⁵", sobreafegí aquesta nova a la religió d'Israel.

Probablement volia que cada apòstol afegís igualment la bona nova de la vida i de la mort de Crist a la religió del país on es trobés. Però l'ordre fou mal compresa, a causa del nacionalisme indestructible dels jueus. Calgué que imposessin arreu la seva Escriptura.

Si hom troba que hi ha molta presumció a suposar que els Apòstols compregueren malament les ordres de Crist, respondré que és del tot cert que de la seva banda hi hagué incomprensió de certs punts. Car, després que Crist ressuscitat digués "Aneu a ensenyar les nacions (o els gentils) i bategeu-los²⁶", després de passar quaranta dies amb els deixebles revelant-los la seva doctrina²⁷, Pere tingué tanmateix necessitat d'una revelació especial i d'un somni, per a decidir-se a batejar un pagà; hagué d'invocar el somni, per a explicar aquest acte al seu entorn²⁸; i a Pau li féu molt de mal eliminar la circumcisió.

D'altra banda, està escrit que l'arbre és judicat pels fruits²⁹. L'Església n'ha tret massa de dolents perquè als seus inicis no hi hagi hagut error.

Europa ha estat desarrelada espiritualment, separada d'aquesta antiguitat on tots els elements de la nostra civilització tenen l'origen; i, a partir del segle XVI, ha anat a desarrelar els altres continents.

El cristianisme, vint segles després, pràcticament no ha sortit de la raça blanca; el catolicisme és encara molt més limitat. Amèrica estigué setze segles sense sentir a parlar de Crist (sant Pau, però, havia dit "La Nova, anunciada a *tota* la creació³⁰") i les seves nacions foren desfetes enmig de les més horribles crueltats abans d'haver tingut temps de

conèixe'L. El zel dels missioners no les ha pas cristianitzades, Àfrica, Àsia i Oceania, però ha emmenat aquests territoris sota la dominació freda, cruel i destructiva de la raça blanca, que ho ha esclafat tot.

Fóra singular que la paraula de Crist hagués produït tals efectes, si hagués estat ben compresa.

Crist digué: “Ensenyeu les nacions i bategeu els qui creuen³¹”, és a dir, els qui creuen en Ell. Mai digué: “Obligueu-los a renegar de tot el que els seus pares tingueren per sagrat, i a adoptar com a llibre sant la història d'un petitíssim poble desconegut d'ells”. M'han assegurat que els hindús, per la seva tradició, no s'hi trobarien gens impedits, a rebre el baptisme, si els missioners no els imposaven com a condició renegar de Vixnu i de Xiva. Si un hindú creu que Vixnu és el Verb i Xiva l'Esperit Sant, i que el Verb s'encarnà en Krixna i en Rama abans que en Jesús, ¿amb quin dret els refusaríem el baptisme? --- Igualment, en la disputa entre els jesuïtes i el papat sobre les missions a la Xina, eren els jesuïtes els qui complien la paraula de Crist.

10è. L'acció missionera, tal com, de fet, es duu a terme (sobretot després de la condemna de la política dels jesuïtes a la Xina al segle XVII), és dolenta, tret potser de casos particulars. Els missioners, fins si són màrtirs, van acompanyats de massa prop pels canons i els vaixells de guerra, per a ser vers testimonis de l'Anyell. No tinc coneixement que mai l'Església les hagi blasmat oficialment, les accions punitives empreses per venjar els missioners.

Personalment, no donaria mai ni vint sous, per a una obra de missioners. Crec que, a l'home, el canvi de religió li és tan perillós com a l'escriptor el canvi de llengua. Pot sortir bé, però també tenir conseqüències funestes.

11è. La religió catòlica conté explícitament veritats que en altres religions hi són implícites. Però, a la recíproca, altres religions contenen explícitament veritats que en el cristianisme hi són només implícites. A més, el cristià més instruït hi pot aprendre molt, sobre les coses divines, en altres tradicions religioses, encara que la claror interior pugui també fer-li-ho percebre tot a través de la seva. Tot i això, si aquestes altres tradicions desapareguessin de la superfície de la terra, fóra una pèrdua irreparable. Els missioners, ja, massa que n'han fet desaparèixer.

Sant Joan de la Creu compara la fe a reflexos d'argent, essent l'or la veritat³². Les diverses tradicions religioses autèntiques són reflexos diferents de la mateixa veritat, i potser igualment preciosos. Però no ens en adonem, perquè cadascú en viu una de sola, d'aquestes tradicions, i percep les altres des de fora. I és que, com els catòlics repeteixen sens parar als no creients, una religió només es coneix des de dins.

És com si dos homes, situats en dues cambres comunicants, veient el sol per la pròpia finestra i veient les parets de la cambra del veí il·luminades pel sol, cregués cadascun que és l'únic a veure el sol i que el veí només en veu un reflex.

L'Església reconeix que la diversitat de vocacions és preciosa. Cal estendre aquest pensament a les vocacions situades fora de l'Església. Car n'hi ha.

12è. Com diuen els hindús, Déu és alhora personal i impersonal. És impersonal en el sentit que la seva manera infinitament misteriosa de ser una Persona difereix infinitament de la manera humana. Només podem copsar aquest misteri emprant alhora, com unes pinces, les dues nocions contràries, incompatibles aquí baix, compatibles només en Déu. (Com per a molts parells de contraris, com els pitagòrics havien comprès).

Només podem pensar Déu alhora com a tres i u, i no pas successivament, si El pensem alhora com a personal i impersonal (pocs catòlics hi arriben). Altrament, ens representem ara una sola Persona divina, ara tres Déus. Molts de cristians confonen aquesta oscil·lació amb la verdadera fe.

Sants de molt alta espiritualitat, com sant Joan de la Creu, copsaren simultàniament i amb força igual l'aspecte personal i l'impersonal de Déu. Ànimes menys avançades adrecen l'atenció i la fe sobretot o exclusivament a un d'aquests dos aspectes. Així, la petita santa Teresa de Lisieux només es representava un Déu personal.

Com que a Occident el mot Déu, en el sentit usual, designa una Persona, els homes l'atenció, la fe i l'amor dels quals s'adrecen gairebé exclusivament a l'aspecte impersonal de Déu poden creure's i dir-se ateus, encara que l'amor sobrenatural habiti la seva ànima. Aquests de segur que estan salvats.

Es reconeixen, aquests homes, per l'actitud pel que fa a les coses d'aquí baix. Tots els qui tenen en estat pur l'amor del proïsme i l'acceptació de l'ordre del món, inclosa la desgràcia, tots aquests, fins si viuen i moren aparentment com a ateus, estan de segur salvats.

Aquells qui tenen perfectament aquestes dues virtuts, fins si viuen i moren ateus, són sants.

Quan ens trobem uns tals homes, voler-los convertir és inútil^{32a}. Ja n'estan, de convertits, encara que no pas visiblement; han estat engendrats de bell nou a partir de l'aigua i de l'esperit, fins si no han estat mai batejats; han menjat el pa de vida, fins si no han mai combregat.

13è. La caritat i la fe, per bé que distintes, són inseparables. Les dues formes de la caritat encara ho són més. Qui sigui que és capaç d'un moviment de pura compassió amb un malaurat (cosa, a més, ben rara) posseeix, potser implícitament, però sempre realment, l'amor de Déu i la fe.

Crist no els salva pas tots, els qui Li diuen "Senyor, Senyor"³³. En canvi, salva tots els qui, amb un cor pur, donen un tros de pa a l'afamat sense pensar en Ell per a res. Aquests, quan Ell els ho agraeix, responen "¿Quan, doncs, Senyor, et vam dar menjar?"³⁴

Per tant, l'afirmació de sant Tomàs que el qui refusa l'adhesió a un sol article de fe no en té en cap grau, de fe, és falsa, fora que puguem establir que els heretges no l'han tingut mai, la caritat del proïsme. Fóra difícil d'establir, però. Pel que sabem, els *perfectes* càtars, per exemple, la tenien a un grau molt rar fins i tot entre els sants.

Si preteníem que el diable produeix entre els heretges l'aparença d'aquestes virtuts per tal de seduir més bé les ànimes, aniríem contra la paraula "Coneixereu l'arbre pel fruit"³⁵;

raonariem exactament com els qui veien Crist com un endimoniat; i ens trobaríem potser ben a prop de cometre el pecat sense perdó, la blasfèmia contra l'Esperit³⁶.

Igualment, un ateu o un "infidel" capaços de compassió pura són tan pròxims a Déu com un cristià, i per consegüent El coneixen igual de bé, encara que el seu coneixement s'expressi amb altres mots, o resti mut. Car "Déu és Amor³⁷". I si Ell retribueix els qui El cerquen, dona la llum als qui se Li acosten, sobretot si, la llum, la desitgen.

14è. Sant Joan digué "Aquell qui creu que Jesús és Crist és nat de Déu³⁸". Així, qui sigui que ho cregui, encara que no s'adhereixi a res més del que afirma l'Església, té la vera fe. Per tant, sant Tomàs va del tot errat. A més, l'Església, en afegir a la Trinitat, a l'Encarnació i a la Redempció altres articles de fe, va contra el Nou Testament. Per a seguir sant Joan, hauria d'haver excomunicat només els "docetistes³⁹", els qui neguen l'Encarnació. La definició de la fe pel catecisme del Concili de Trent (la creença ferma en tot el que ensenya l'Església⁴⁰) és molt lluny de la de sant Joan, per a qui la fe era purament i simple la creença en l'Encarnació del Fill de Déu en la persona de Jesús.

Tot s'esdevé com si amb el temps haguéssim vist, com a Déu encarnat aquí baix, ja no Jesús, sinó l'Església. La metàfora del "Cos místic" fa de pont entre les dues concepcions. Però hi ha una petita diferència: Crist era perfecte, mentre que l'Església és sollada de molts crims.

La concepció tomista de la fe implica un "totalitarisme" tan asfixiant o més que el de Hitler. Car si l'esperit s'adhereix completament no tan sols a tot el que l'Església reconeix com de fe estricta, ans, a més a més, a tot el que mai pugui reconèixer com a tal, la intel·ligència s'ha d'emmordassar i reduir a tasques servils.

La metàfora de "vel" o de "reflex" aplicada pels místics a la fe els permet sortir d'aquest ofec. Accepten l'ensenyament de l'Església, no pas com a essent la veritat, ans com una cosa rere la qual es troba la veritat.

Això és molt lluny de la fe definida pel catecisme del Concili de Trent. Tot s'esdevé com si, sota la mateixa denominació de cristianisme i dins la mateixa organització social, hi hagués dues religions diferents, la dels místics i l'altra.

Crec que la vera és la primera, i que la confusió de les dues ha tingut alhora grans avantatges i grans inconvenients.

Segons la frase de sant Joan, l'Església no l'ha tingut mai, el dret d'excomunicar qui creia verament que Crist era el Fill de Déu davallat en carn aquí baix.

La definició de sant Pau és encara més ampla: "Creure que Déu existeix i retribueix els qui El cerquen⁴¹". Aquesta concepció tampoc té res a veure amb les de sant Tomàs i del Concili de Trent. Hi ha fins contradicció. Car, ¿com gosar afirmar que, entre els heretges, no se n'ha trobat mai cap que cerqués Déu?

15è. Els samaritans eren a l'antiga Llei el que els heretges són a l'Església. Els *perfectes* càtars (entre d'altres) eren a molts de teòlegs el que el samarità de la paràbola és al sacerdot i al levita⁴². Llavors, ¿què n'hem de pensar, dels qui els van deixar massacrar i hi encoratjaren Simó de Montfort?

Aquesta paràbola hauria hagut d'ensenyar l'Església a no excomunicar mai qui sigui que practiqui l'amor del proïsme.

16è. No hi ha, fins on arribo a veure-hi, verdadera diferència ---si no és en les modalitats d'expressió--- entre les concepcions maniquea i cristiana de la relació entre el bé i el mal.

17è. La tradició maniquea és una d'aquelles on podem estar segurs de trobar-hi veritat, si l'estudiem amb prou pietat i atenció.

18è. En ser Noè “una figura de Crist” (vegeu Orígenes⁴³), un just perfecte el sacrifici del qual plagué a Déu i salvà la humanitat, en la persona del qual Déu féu una aliança amb tots els homes, la seva embriaguesa i la seva nuesa, llavors, probablement s'han d'entendre en sentit místic. En aquest cas, els hebreus, com a semites i assassins dels cananeus, haurien deformat la història. Cam hauria tingut part en la revelació de Noè, Sem i Jafet haurien refusat de tenir-n'hi.

Un gnòstic citat per Climent d'Alexandria^{43a} afirma que la teologia al·legòrica de Ferekides (mestre de Pitàgores) és manllevada de les “Profecies de Cam” ---Ferekides era sirià. Digué “Zeus, al moment de crear, es transformà en Amor...”---. ¿Seria, aquest Cam, el fill de Noè?

El que ho fa pensar és la genealogia. De Cam en sortiren els egipcis, els filisteus (és a dir, ben creïblement els egeo-cretencs o pelasgs), els fenicis, els sumeris, els cananeus --- altrament dit, tota la civilització mediterrània immediatament anterior als temps històrics.

Heròdot, confirmat per nombrosos indicis, afirma que els hel·lens, per mitjà de fenicis i pelasgs^{43b}, reberen tots els seus coneixements metafísics i religiosos d'Egipte.

Sabem que els babilonis havien rebut les seves tradicions dels sumeris ---als quals es remunta, per consegüent, la “saviesa caldea”.

(Igualment, el druidisme de la Gàl·lia és molt probablement ibèric i no pas cèltic; car, segons Diògenes Laerci, certs grecs hi veien un dels orígens de la filosofia grega, cosa que altrament fóra incompatible amb l'arribada tardana dels celtes a la Gàl·lia^{43c}.)

Ezequiel, en el passatge esplèndid en què compara Egipte amb l'arbre de la vida i Tir amb el querubí que el guarda⁴⁴, confirma del tot el que ens ensenya Heròdot.

Sembla, doncs, que els pobles sortits de Cam, i primerament Egipte, conegueren la vera religió, la religió d'amor, en què Déu és alhora víctima sacrificada i amo totpoderós. Entre els pobles sortits de Sem o de Jafet, els uns ---com els babilonis, els celtes, els hel·lens--- reberen aquesta revelació dels pobles sortits de Cam després de conquerir-los i envair-los. Els altres ---romans, hebreus--- la refusaren per orgull i voluntat de poder nacional. (Dels hebreus, cal fer excepció de Daniel, d'Isaïes, de l'autor del llibre de Job i d'alguns altres; dels romans, de Marc Aureli i, en cert sentit potser, d'homes com Plaute i Lucreci).

Crist nasqué en un territori pertanyent als dos pobles rebels. Però la inspiració que hi ha al centre de la religió cristiana és germana de la dels pelasgs, d'Egipte, de Cam.

Tot i això, Israel i Roma hi deixaren marca, en el cristianisme, Israel fent-hi entrar l'Antic Testament com a text sagrat, Roma fent del cristianisme la religió oficial de l'Imperi, el qual era una cosa com el que somia Hitler.

Aquesta doble màcula gairebé original explica totes les màcules que fan tan atroç la història de l'Església en el curs dels segles.

Una cosa tan horrible com la crucifixió de Crist només podia produir-se en un lloc on el mal predominés molt i molt per sobre el bé. Però, també, l'Església, nada i crescuda en un tal lloc, havia de ser impura des de l'origen i restar-hi.

19è. L'Església només és perfectament pura des d'un punt de vista: en tant que conservadora dels sacraments⁴⁵. El que és perfecte no és l'Església, és el cos i la sang de Crist als altars.

20è. L'Església no ho sembla pas, infal·lible; car de fet evoluciona. A l'Edat Mitjana, la paraula "Fora de l'Església no hi ha salvació^{45a}" era presa, pel magisteri general de l'Església, en sentit literal. Almenys, els documents semblen ben bé indicar-ho. I avui l'entendem en el sentit de L'Església invisible.

Un concili declara anatema qui no cregui que, en la paraula de Crist "...qui no sigui engendrat de bell nou a partir de l'aigua i de l'Esperit...⁴⁶", el mot aigua hi designa la matèria del baptisme^{46a}. En aquest cas, tots els sacerdots avui són anatemes. Car si un home que no ha rebut ni desitjat el baptisme es pot salvar, com admetem generalment avui, ha hagut de renéixer de l'aigua i de l'Esperit en algun sentit, necessàriament simbòlic; prenem doncs el mot "aigua" en sentit simbòlic.

Un concili declara anatema qui sigui que estigui segur de la perseverança final sense revelació particular⁴⁷. Santa Teresa de Lisieux, sense al·legar revelació, poc abans de morir va dir estar-ne segura, de salvar-se. Això no en va impedir pas la canonització.

Si demanem a uns quants sacerdots si tal o tal cosa és de fe estricta, obtenim respostes diferents, sovint dubitatives. Això fa una situació impossible, quan l'edifici és tan rígid que sant Tomàs pogué emetre l'afirmació damunt dita⁴⁸.

Hi ha, aquí, alguna cosa que no va.

21è. En particular, la creença que un home es pot salvar fora de l'Església visible exigeix que, sota pena d'incoherència completa, pensem de bell nou tots els elements de la fe. Car tot l'edifici és bastit entorn de l'afirmació contrària, que avui gairebé ningú gosaria sostenir.

Encara no s'ha volgut reconèixer, la necessitat d'aquesta revisió. Ho defugim amb artificis miserables. Emmascarem les dislocacions amb succedanis de relacions, amb manques de lògica flagrants.

Si l'Església no reconeix aviat aquesta necessitat, és de témer que no podrà acomplir la seva missió.

No hi ha salvació sense “néixer de bell nou”, sense il·luminació interior, sense presència de Crist i de l'Esperit Sant a l'ànima. Si, doncs, hi ha possibilitat de salvació fora de l'Església, hi ha possibilitat de revelacions individuals o col·lectives fora del cristianisme. En aquest cas, la vera fe és una mena d'adhesió molt diferent de la consistent a creure tal o tal altra opinió. Cal tornar-la a pensar, la noció de fe.

22è. De fet, els místics de gairebé totes les tradicions religioses coincideixen gairebé fins a la identitat. Són la veritat de cadascuna.

La contemplació practicada a l'Índia, a Grècia, a la Xina, etc. és tan sobrenatural com la dels místics cristians. Especialment, hi ha una molt gran afinitat entre Plató i, per exemple, sant Joan de la Creu. També entre els *Upanixad* hindús i sant Joan de la Creu. El taoisme també n'és molt a prop, de la mística cristiana.

L'orfisme i el pitagorisme eren tradicions místiques autèntiques. També Eleusis.

23è. No hi ha cap raó per a suposar que, després d'un crim tan atroç com l'homicidi d'un ésser perfecte, la humanitat hagi hagut d'esdevenir millor; i, de fet, globalment, no ho sembla pas, haver esdevingut millor.

La Redempció se situa en un altre pla, un pla etern.

De manera general, no hi ha cap raó per a establir un lligam entre el grau de perfecció i la cronologia.

El cristianisme ha fet entrar al món aquesta noció de progrés, desconeguda abans; i aquesta noció, esdevinguda el verí del món modern, l'ha descristianitzat. L'hem d'abandonar, aquesta noció.

Cal, per a trobar l'Eternitat, desfer-se de la superstició de la cronologia.

24è. Els dogmes de la fe no són pas coses a afirmar. Són coses a mirar a certa distància, amb atenció, respecte i amor. És el serpent d'aram, la virtut del qual és tal que qui sigui que se'l miri viurà. Aquesta mirada atenta i amorosa fa que, de retop, a l'ànima hi brolli una deu de claror que, aquí baix, il·lumina tots els aspectes de la vida humana. Els dogmes, des que els afirmem, la perden, aquesta virtut.

Les proposicions “Jesucrist és Déu” o “el pa i el vi consagrats són la carn i la sang de Crist”, enunciats com a fets, no tenen rigorosament cap sentit.

El valor d'aquestes proposicions és absolutament diferent de la veritat continguda en l'enunciat exacte d'un fet (per exemple: Salazar és cap del govern portuguès) o d'un teorema geomètric.

Aquest valor no és pas, rigorosament parlant, de l'ordre de la veritat, sinó d'un ordre superior; car és un valor no copsable per la intel·ligència sinó, indirectament, pels efectes. I la veritat, en sentit estricte, és del domini de la intel·ligència.

25è. Els miracles no són pas proves de la fe (proposició colpida d'anatema per no sé quin concili⁴⁹).

Si els miracles són proves, proven massa. Car totes les religions tenen i han tingut sempre els seus miracles, compreses les sectes més estranyes. En escrits de Llucià, són morts ressuscitats⁵⁰. Les tradicions hindús són plenes de tals històries, i diuen que encara avui, a l'Índia, de tan banals, els miracles hi són esdeveniments sense interès.

Afirmar o que els miracles cristians són els únics autèntics i tots els altres enganyosos, o que són els únics causats per Déu i tots els altres pel dimoni, és un expedient miserable. Car és una afirmació arbitrària i, per consegüent, els miracles no proven res; són ells, en canvi, que tenen necessitat de ser provats, car és de fora que reben un segell d'autenticitat.

Podem dir el mateix de les profecies i dels màrtirs.

Quan Crist invoca els seus καλά `έρρα⁵¹, no hi ha raó per a traduir-ho per miracles. Podem igualment traduir-ho per “bones obres”, o “belles accions”.

Tal com l'entenc, el pensament de Crist era que l'havíem de reconèixer sant perquè feia perpètuament i exclusivament el bé.

Digué “Ells, sense les meves obres, estarien sens pecat⁵²”, però també, posant les dues coses al mateix pla, “Ells, sense les meves paraules, estarien sens pecat⁵³”. Ara bé, no eren pas miraculoses, les seves paraules, només belles.

Justament, la noció de miracle és occidental i moderna; va lligada a la concepció científica del món, amb la qual, però, és incompatible. En el que veiem com a miracles, els hindús hi veuen efectes naturals de poders excepcionals que es troben en molt poca gent i, al més sovint, en sants. Són doncs una presumpció de santedat.

El mot “signes”, a l'Evangelí, no vol pas dir més. No pot voler dir més. Car Crist digué “Molts em diran: ‘¿Que no hem fet signes en nom teu?’ I jo els diré: ‘Lluny d'aquí, vosaltres que obreu el mal’...⁵⁴”. I “Vindran pseudoprofetes i pseudocristis, i faran signes i prodigis considerables, fins al punt que, si fos possible, enganyarien fins els elegits⁵⁵.” L'Apocalipsi sembla indicar una mort i una resurrecció de l'Anticrist.

El Deuteronomi diu: “Si un profeta ve a anunciar un Déu nou, fins si fa miracles, mateu-lo.⁵⁶”

Si els jueus, en matar Crist, l'erraren, no és pas doncs a causa dels seus miracles, ans a causa de la santedat de la seva vida i la bellesa de les seves paraules.

Pel que fa a l'autenticitat històrica dels fets anomenats miracles, no hi ha motius suficients per a categòricament afirmar-la ni negar-la.

Si admetem aquesta autenticitat, hi ha unes quantes maneres possibles de concebre la naturalesa d'aquests fets.

N'hi ha una que és compatible amb la concepció científica del món. Per això, és preferible. La concepció científica del món, ben entesa, no se n'ha pas de separar, de la verdadera fe. Déu ha creat aquest univers com un teixit de causes segones; sembla haver-

hi manca de pietat, a suposar forats en aquest teixit, com si Déu no pogués aconseguir els seus fins sense atemptar contra la seva pròpia obra.

Si admetem uns tals forats, esdevé escandalós que Déu no en faci per salvar els innocents de la desgràcia. La resignació a la desgràcia dels innocents només pot sorgir a l'ànima per la contemplació i l'acceptació de la necessitat, la qual és l'encadenament rigorós de les causes segones. Altrament, estem forçats a recórrer a artificis que, tots, aboquen a negar justament el fet de la desgràcia dels innocents; i, per consegüent, a falsejar tota intel·ligència de la condició humana i el propi pinyol de la concepció cristiana.

Els fets dits miraculosos són compatibles amb la concepció científica del món si admetem, com a postulat, que una ciència prou avançada en podria donar compte.

Aquest postulat no el suprimeix pas, el lligam d'aquests fets amb el sobrenatural.

Un fet pot estar lligat al sobrenatural de tres maneres.

Certs fets poden ser efectes o del que es produeix dins la carn, o de l'acció del diable damunt l'ànima, o de l'acció de Déu. Així, un home plora de dolor físic; al seu costat, un altre plora pensant en Déu amb un amor pur. En els dos casos, hi ha llàgrimes. Aquestes llàgrimes són els efectes d'un mecanisme psico-fisiològic. Però en un dels dos casos un engranatge d'aquest mecanisme és sobrenatural; és la caritat. En aquest sentit, per bé que les llàgrimes siguin un fenomen tan ordinari, les llàgrimes d'un sant en estat de contemplació autèntica són sobrenaturals.

En aquest sentit, i només en aquest sentit, el miracles d'un sant són sobrenaturals. Ho són al mateix títol que tots els efectes materials de la caritat. Una almoïna acomplerta per caritat pura és un prodigi tan gran com la marxa sobre les aigües⁵⁷.

Un sant que camina sobre les aigües és de totes totes anàleg a un sant que plora. En els dos casos hi ha un mecanisme psico-fisiològic amb un engranatge que és la caritat ---és ací, el prodigi: que la caritat pugui ser un engranatge d'un tal mecanisme--- i que té un efecte visible. L'efecte visible és en un cas la marxa sobre les aigües, i en l'altre cas les llàgrimes. El primer és més rar. És l'única diferència.

¿Hi ha certs fets que la sola carn no pot produir mai, ans solament un mecanisme que tingui com a engranatge o bé l'amor sobrenatural, o bé l'odi demoníac? ¿La marxa sobre les aigües n'és un?

És possible. Som massa ignorants, per a poder afirmar o negar en aquesta matèria.

¿Hi ha fets que ni la carn ni l'odi demoníac no poden produir, i que només poden resultar de mecanismes que tinguin entre els seus engranatges la caritat? Uns tals fets foren criteris certs de santedat.

Potser n'hi ha, d'aquests fets. Però també en això som massa ignorants per a poder afirmar o negar. Ara, justament per aquesta raó, si tals fets existeixen, no ens poden servir de res. No ens poden servir de criteri, perquè d'ells no en tenim certesa. El que és incert no ho pot pas fer, que una altra cosa sigui certa.

L'Edat Mitjana estigué obsedida per la recerca d'un criteri material de la santedat. És aquest el sentit de la recerca de la pedra filosofal. La percaça del Graal sembla dur allà mateix.

La vera pedra filosofal, el verdader Graal, és l'Eucaristia. Crist ens va indicar què n'hem de pensar, dels miracles, posant al centre mateix de l'Església un miracle invisible i en certa manera purament convencional (sols la convenció és ratificada per Déu).

Déu vol restar amagat: "El vostre Pare, que habita en el secret⁵⁸."

Hitler podria morir i ressuscitar cinquanta vegades, que no me'l miraria pas com el Fill de Déu. I, si l'Evangeli ometia tot esment de la resurrecció de Crist, la fe em fóra més fàcil. Amb la sola Creu en tinc prou.

Per a mi, la prova, la cosa verament miraculosa, és la perfecta bellesa dels recitats de la Passió, a més d'unes quantes paraules fulgurants d'Isaïes ("Injuriat, maltractat, no obria boca⁵⁹") i de sant Pau ("No la va pas mirar com un botí, la igualtat amb Déu [...] Es va buidar [...] Es féu obedient fins a la mort, la mort en creu⁶⁰ [...] Fou fet maledicció⁶¹"). És això el que em força a creure.

La indiferència pels miracles no em faria pas cap nosa, ja que la Creu produeix damunt meu, sense l'anatema llançat per un concili^{61bis}, el mateix efecte que damunt d'altres la resurrecció,.

D'altra banda, si l'Església no enllesteix una doctrina satisfactòria dels fets dits miraculosos, la mancança farà que moltes ànimes es perdin a causa de la incompatibilitat aparent entre la religió i la ciència. I moltes altres es perdran perquè, creient que Déu entra sovint al teixit de les causes segones per produir fets particulars amb intenció particular, li imputen la responsabilitat de totes les atrocitats en què no intervé.

La concepció corrent dels miracles, o bé impedeix l'acceptació incondicionada de la voluntat de Déu, o bé obliga a encegar-se davant la quantitat i la naturalesa del mal existent al món ---cosa fàcil, evidentment, al fons d'un claustre, i fins i tot al món dins un medi limitat.

Així, és remarcable, en moltes ànimes pietoses i fins santes, una puerilitat deplorable. El llibre de Job podria no haver-se escrit mai, de tant com la condició humana és ignorada. Per a tals ànimes, només hi ha pecadors d'una banda i, de l'altra, màrtirs que moren cantant. És per això que la fe cristiana no queixala, no es propaga d'ànima en ànima com un incendi.

Fora d'això, si els miracles tinguessin la naturalesa, la significació i el valor que els atribuïm, la seva raresa, avui ---malgrat Lorda i la resta---, podria fer creure que l'Església ja no en participa gaire, de Déu. Car Crist ressuscitat digué: "El qui haurà cregut i estarà batejat serà salvat, el qui no haurà cregut serà condemnat. Heus ací els signes que acompanyaran els qui hauran cregut. En nom meu expulsaran els dimonis, parlaran en altres llengües, agafaran els serpents; si beuen verins mortals, no els farà cap mal; imposaran les mans i guariran⁶²."

¿Quants n'hi ha, de creients, avui, segons aquest criteri?

(Feliçment, aquest text potser no és autèntic. Però la Vulgata l'admet.)

26è. Els misteris de la fe no són pas objecte de la intel·ligència, en tant que facultat que permet d'afirmar o de negar. No en són, de l'ordre de la veritat, ans estan per damunt seu. L'única part de l'ànima humana que és capaç d'un contacte real amb ells és la facultat d'amor sobrenatural. Per consegüent, només ella hi és capaç d'adhesió.

El paper de les altres facultats de l'ànima, començant per la intel·ligència, només és reconèixer que allò amb què l'amor sobrenatural té contacte són realitats; que aquestes realitats són superiors al seu propi objecte, a l'objecte d'elles; i fer silenci des que l'amor sobrenatural es desvetlla de manera actual a l'ànima.

La virtut de caritat és l'exercici de la facultat d'amor sobrenatural. La virtut de fe és la subordinació de totes les facultats de l'ànima a la facultat d'amor sobrenatural. La virtut d'esperança és una orientació de l'ànima vers una transformació après la qual serà tota ella exclusivament amor.

Per a subordinar-se a la facultat d'amor, les altres facultats hi han de trobar cascuna el seu bé propi; i particularment la intel·ligència, que és, després de l'amor, la més preciosa. És, ben efectivament, així.

Quan la intel·ligència, havent fet silenci per deixar que l'amor envaeixi tota l'ànima, torna novament a exercir-se, es troba tenint més claror que abans, més aptitud per a copsar els objectes, les veritats que li són pròpies.

I, encara més, crec que aquests silencis són per a ella una educació sense possible equivalent, i que li permeten de copsar veritats que altrament li foren sempre amagades.

Hi ha veritats que són al seu abast, copsables, però que no pot copsar si no és després d'haver passat en silenci per l'inintel·ligible.

¿No és pas el que sant Joan de la Creu vol dir quan, de la fe, en diu una nit^{62a}?

La intel·ligència només els pot reconèixer més tard, per experiència, els avantatges d'aquesta subordinació a l'amor. No els pressent pas, abans. Ni té, d'entrada, cap motiu raonable per a acceptar-la, aquesta subordinació. Així, aquesta subordinació és cosa sobrenatural, operada solament per Déu.

El primer silenci ---de durada a penes un instant--- que es produeix a través de tota l'ànima en favor de l'amor sobrenatural és el gra llançat pel Sembrador⁶³, el gra de mostassa⁶⁴ gairebé invisible que esdevindrà un dia l'Arbre de la Creu.

Igualment, quan parem perfectament atenció a una música perfectament bella (i en fer-ho amb l'arquitectura, la pintura, etc.), la intel·ligència no hi troba res a afirmar ni a negar. Però totes les facultats de l'ànima, compresa la intel·ligència, fan silenci, estan suspeses de l'audició. L'audició és aplicada a un objecte incomprensible, que conté, però, realitat i bé. I la intel·ligència, que no hi copsa cap veritat, hi troba tanmateix un aliment.

Creo que el misteri del bell en la natura i en les arts (sols en l'art de primer ordre, perfecte o gairebé) és un reflex sensible del misteri de la fe.

27è. A les precisions amb què l'Església ha cregut haver d'envoltar els misteris de la fe,

i especialment a les seves condemnes (...*anathema sit*), els devem una actitud permanent i incondicional d'atenció respectuosa, no pas una adhesió.

I devem igualment una atenció respectuosa a les opinions condemnades, per poc que el seu contingut, o la vida dels qui les proposaren, continguí cap aparença de bé.

L'adhesió de la intel·ligència no es deu mai a res. Car no és mai, en cap grau, cosa voluntària. És només l'atenció, que és voluntària. Així, només ella és matèria d'obligació.

Si hom vol provocar en si mateix voluntàriament una adhesió de la intel·ligència, el que es produeix no és pas una adhesió de la intel·ligència, és una suggestió. És a això que mena el mètode de Pascal. No hi ha res que degradi més la fe. I forçosament, tard o d'hora, es produeix un fenomen de compensació sota la forma de dubtes i de "temptacions contra la fe".

No hi ha res que hagi contribuït més a afeblir la fe i a propagar la incredulitat que la falsa concepció d'una obligació de la intel·ligència. Tota obligació altra que l'atenció imposada a la intel·ligència en l'exercici de la seva funció asfixia l'ànima. Tota l'ànima, no pas la sola intel·ligència.

28è. La jurisdicció de l'Església en matèria de fe és bona en la mesura que imposa a la intel·ligència una certa disciplina de l'atenció. També, en la mesura que li impedeix d'entrar en el domini dels Misteris, que li és estrany, i de divagar-hi.

És del tot dolenta en tant que impedeix a la intel·ligència, en la recerca de les veritats que li són pròpies, d'usar amb una llibertat total la claror difosa en l'ànima per la contemplació amorosa. La llibertat total en el seu domini li és essencial, a la intel·ligència. La intel·ligència ha d'exercir-se amb una llibertat total, o callar. En el seu domini, l'Església no hi té cap dret de jurisdicció i, per consegüent, especialment, totes les "definicions" allà on s'hi tracta de *proves* són il·legítimes.

En la mesura que "Déu existeix" és una proposició intel·lectual ---però *només* en aquesta mesura---, podem negar-la sense cometre cap pecat ni contra la caritat ni contra la fe. (I en la recerca filosòfica, feta a títol provisor, aquesta negació fins i tot hi és una etapa necessària.)

De fet, des de bon començament o gairebé, hi ha un malestar de la intel·ligència, en el cristianisme. Aquest malestar és degut a la manera amb què l'Església ha concebut el seu poder de jurisdicció i, especialment, l'ús de la fórmula *anathema sit*.

Arreu on hi ha malestar de la intel·ligència, hi ha opressió de l'individu pel fet social, que tendeix a esdevenir totalitari. Al segle XIII, sobretot, l'Església va establir un començament de totalitarisme. D'ací que no n'és pas irresponsable, dels esdeveniments actuals. Els partits totalitaris s'han format per efecte d'un mecanisme anàleg a l'ús de la fórmula *anathema sit*.

Aquesta fórmula, i l'ús que n'ha fet l'Església, li impedeixen de ser catòlica altrament que de nom.

29è. Abans del cristianisme, un nombre indeterminat d'homes, a Israel i fora d'Israel, van anar potser tan lluny com els sants cristians, en l'amor i en el coneixement de Déu.

El mateix es pot pensar, després de Crist, per a la porció de la humanitat situada fora de l'Església catòlica ("infidels", "heretges", "descreguts"). I, més generalment, és dubtós que després de Crist hi hagi hagut més amor i coneixement de Déu en la cristiandat que en certs països no cristians, com ara l'Índia.

30è. És molt *probable* que el destí etern de dos infants morts pocs dies després de néixer, l'un batejat i l'altre no, sigui idèntic (fins si els pares del segon no tenien cap intenció de fer-lo batejar).

31è. De tots els llibres de l'Antic Testament, tan sols un petit nombre (Isaïes, Job, el Càntic dels Càntics, Daniel, Tobies, una part d'Ezequiel, una part dels Salms, una part dels llibres sapiencials, el començament del Gènesi,...) és assimilable per una ànima cristiana; i, en els altres, només algunes fórmules disperses. La resta és indigerible, perquè hi manca una veritat essencial, que és al centre del cristianisme i els grecs coneixien perfectament bé; a saber, la possibilitat de la desgràcia en els innocents.

Als ulls dels hebreus (almenys abans de l'exili, i tret d'excepcions), pecat i desgràcia, virtut i prosperitat són inseparables, cosa que fa de Jahvè un Pare terrestre, no pas celeste, i visible, no pas amagat. És doncs un déu fals. Un acte de caritat pura és impossible, amb aquesta concepció.

32è. Podríem posar com a postulat:

Tota concepció de Déu incompatible amb un moviment de caritat pura és falsa.

Totes les altres, en graus diversos, són verdaderes.

L'amor i el coneixement de Déu no són realment separables, car diu l'Eclesiàstic: *Praebuit sapientiam diligentibus se*^{64bis}.

33è. La història de la creació i del pecat original en el Gènesi és veritat. Però altres històries de creació i de pecat original en altres tradicions són també veritat i contenen també veritats incomparablement precioses.

Són reflexos diversos d'una veritat única intraduïble a paraules humanes. Ens la podem afigurar a través d'un d'aquests reflexos. Encara ens l'afigurem més bé a través d'uns quants.

(El folklore, especialment, ben interpretat, conté tresors d'espiritualitat.)

34è. Versemblantment, l'Església no l'ha pas perfectament acomplerta, la seva missió de conservadora de la doctrina. Ni de lluny. No tan sols perquè hi ha afegit precisions,

restriccions i prohibicions potser abusives, sinó també perquè, gairebé del cert, ha perdut tresors.

En resten, com a testimonis, tot de passatges del Nou Testament admirablement bells però avui del tot incomprensibles, i que no ho deuen pas haver estat sempre.

---Primerament, quasi tot l'Apocalipsi.

---El passatge de sant Joan "...Crist, que ha vingut a través de l'aigua i la sang. No pas només dins l'aigua, sinó dins l'aigua i la sang⁶⁵... Tres en testimoni, l'esperit, l'aigua i la sang, i aquests tres es redueixen a la unitat⁶⁶". La insistència del mateix sant Joan sobre l'aigua i la sang sortides del flanc de Crist⁶⁷.

---La conversa amb Nicodem és també molt misteriosa⁶⁸.

---Sant Pau: "...que estiguen arrelats i edificats en l'amor, per a tenir la força de copsar, com fan tots els sants, *el que són la llargada, l'amplada, l'alçada i la fondària*, i conèixer el que depassa tot coneixement, l'amor de Crist.⁶⁹" Ja Orígens, posterior de tan poc a sant Pau, comenta aquest bell passatge de la manera més banal⁷⁰.

---El passatge de sant Pau sobre Melquisedec: "...sense pare, sense mare, sense genealogia, sacerdot per l'eternitat, assimilat al Fill de Déu⁷¹".

---La doctrina de la resurrecció de la carn. La carn vivent, que ha de morir; la "carn espiritual" (*pneumatikê* --- ¿cal pensar en la teoria pitagòrica del *pneuma* contingut a la sement?), que és eterna. La relació entre aquesta doctrina i la importància donada a la castedat ("Tot pecat comès per l'home és exterior al cos; el fornicador pecca contra el seu propi cos⁷²." "L'aliment és per al ventre i el ventre per a l'aliment; Déu destruirà l'un i l'altre. Però el cos no és pas per a la fornicació, sinó per al Senyor, i el Senyor per al cos⁷³") [¿Quin és aquí el sentit del mot "cos", tan singularment oposat a "ventre"?]

L'estudi de les doctrines hindús llança sobre això una claror molt més viva que cap text cristià, pel que en sé. Els cristians no han dit mai, que jo sàpiga, *per què* la castedat (i especialment la virginitat) té un valor espiritual. És una llacuna greu, que allunya de Crist moltes ànimes.

---La relació de la doctrina de la redempció, on l'home n'és l'objecte (que, com Abelard^{73a} remarcava molt bé, és del tot intel·ligible), amb la doctrina aparentment contrària indicada pels mots "Déu ha volgut donar al seu Fill molts de germans⁷⁴". (Nosaltres hauríem estat creats, llavors, *a causa* de l'Encarnació).

---La relació misteriosa entre la Llei i el pecat, expressada per sant Pau d'una manera de vegades tan estranya⁷⁵. També aquí el pensament hindú hi posa un xic de claror.

---La insistència posada a repetir expressions com "...penjat a la fusta⁷⁶", "...fet maledicció⁷⁷". ---Aquí hi ha quelcom que s'ha perdut sense remei.

---La violència extraordinària de Crist contra els fariseus, representants del més pur esperit d'Israel. La hipocresia, l'estretor i la corrupció, vicis comuns a tota espècie de clergat a causa de la feblesa humana, no l'expliquen pas, aquesta violència. I unes paraules de so molt misteriós indiquen que hi havia alguna cosa més: "Heu llevat la clau del coneixement⁷⁸."

Els pitagòrics anomenaven “clau” la mediació entre Déu i la creació. L’anomenaven també harmonia.

---La paraula “Sigueu perfectes com el vostre Pare celeste és perfecte⁷⁹”, venint tot seguit “El vostre Pare, el del cel, fa sortir el sol sobre dolents i bons i fa ploure sobre injustos i justos⁸⁰”, implica tota una doctrina, que pel que sé no és desenvolupada enlloc. Car Crist cita com a tret suprem de la justícia de Déu el que sempre al·leguem (Job, per exemple) per acusar-Lo d’injustícia, a saber, que afavoreix indiferentment bons i dolents.

En l’ensenyament de Crist devia haver-hi la noció d’una certa virtut d’indiferència, semblant al que podem trobar en l’estoïcisme grec i en el pensament hindú.

Aquesta paraula de Crist recorda el crit suprem de Prometeu: “Cel, pel qual gira per a tots la claror comuna^{80a}...”

(A més, aquesta claror i aquesta aigua tenen probablement també una significació espiritual, és a dir, que tothom ---a Israel i a fora, a l’Església i a fora--- és *igualmente* inundat de gràcia, tot i que la majoria la refusin.)

Això és del tot contrari a la concepció corrent, segons la qual Déu envia arbitràriament més gràcia a l’un i menys a l’altre, com un sobirà capriciós; i això, ja amb el pretext que no la deu a ningú, la gràcia! A la seva pròpia bondat infinita, li deu d’acordar a cada criatura la plenitud del bé. Més aviat cal pensar que l’escampa contínuament sobre cadascú, la plenitud de la gràcia, però hom hi consent més o menys. En matèria purament espiritual, Déu atén tots els desigs. Els qui tenen menys han demanat menys.

---El fet d’haver traduït *Logos* per *verbum* indica que alguna cosa s’ha perdut, car *λογος* vol dir abans que res relació, i en Plató i els pitagòrics és sinònim de *αριθμός*, nombre. Relació, és a dir, proporció. Proporció, és a dir, harmonia. Harmonia, és a dir, mediació. Jo traduiria: Al començament era la Mediació.

(Tot aquest començament de l’Evangeli de sant Joan és molt obscur. La paraula “Hi havia la vera llum il·luminant tothom qui ve al món⁸¹” contradiu absolutament la doctrina catòlica del baptisme. Car, en conseqüència, el Verb habita en secret en tot home, batejat o no; no és pas el baptisme, el que El fa entrar a l’ànima.)

Podríem citar molts altres passatges.

D’una banda, la incomprensió d’una part dels deixebles, fins i tot després de la Pentecosta (demostrada per l’episodi de Pere i Corneli⁸²) i, d’una altra, les massacres causades per la persecució, expliquen aquesta insuficiència en la transmissió. Podria ser que, vers els començos del segle II, a tots els qui havien comprès els haguessin mort, o a gairebé tots.

També la litúrgia conté paraules de so misteriós.

---*Quaerens me sedisti lassus*^{82bis} deu tenir relació, a més, amb alguna altra cosa que no amb l’episodi de la Samaritana, en Sant Joan⁸³. L’acarament d’aquestes paraules amb el tema d’una gran quantitat de narracions del folklore les il·lumina amb una viva claredat.

La idea d’una cerca de l’home per Déu és d’una esplendor i una profunditat insondables. Hi ha decadència quan és reemplaçada per la idea d’una cerca de Déu per l’home.

---*Beata (arbor) cujus brachiis --- Pretium pependit saeculi --- Statera facta corporis --- Tullitque praedam Tartari*⁸⁴.

Aquest símbol de la balança és d'una pregonesa meravellosa. La balança hi feia un gran paper, en el pensament egipci. Quan Crist morí, el sol era en la constel·lació de l'Anyell i la lluna en la de les Balances (un mes abans, el sol era en la dels Peixos i la lluna en la de la Verge; cf. el significat simbòlic dels Peixos [I.X.Θ.Y.Σ.]).

Si pensem en aquesta metàfora, les paraules d'Arquímedes "Doneu-me un punt de suport i brandaré el món" es poden mirar com una profecia. El punt de suport és la Creu, intersecció de temps i Eternitat.

---*Sicut sidus radium --- profert Virgo filium --- pari forma --- Neque sidus radio --- neque mater filio --- fit corrupta*⁸⁵. Aquests versos tenen un so molt estrany.

I l'estrofa precedent (*Sol occasum nesciens --- stella semper rutilans --- semper clara*⁸⁶) esdevé extraordinària per la proximitat a un conte dels indis americans⁸⁷, on el sol, enamorat de la filla d'un cap que ha rebutjat tots els pretendents, davalla a la terra en la forma d'un noi malalt, gairebé cec, d'una pobresa sòrdida. Una estrella l'acompanya i s'encarna en la forma d'una miserable vella, àvia del noi. El cap posa la mà de la filla a concurs i imposa proves molt difícils. El noi, miserable, tot i malalt i estirat damunt la seva màrrega, contra tota previsió és l'únic a superar-les totes. La filla del cap se li acosta com a esposa, malgrat la repugnància, per fidelitat a la paraula del pare. El malaurat noi es transforma en un príncep meravellós i transforma l'esposa canviant-li en or els cabells i els vestits.

Tanmateix, aquest conte, no el podríem pas atribuir a una influència cristiana, sembla...

---En la litúrgia dels dies sants, *ipse lignum tunc notavit, damna ligni ut solveret --- ...arbor una nobilis: nulla silva talem profert, fronde, flore, germine*⁸⁸ té també un so estrany. Aquestes paraules són esplèndides; devien tenir relació amb tota una simbologia avui perduda. A més, tota la litúrgia de la Setmana Santa té, diguem-ne, un perfum d'antiguitat al·lucinant.

---La llegenda del Graal indica una combinació avui intel·ligible de druidisme i cristianisme, operada sens dubte durant els anys que seguiren la mort de Crist, tot i que els poemes daten del segle XII. Cal remarcar que l'Església no els ha condemnat mai, el poemes sobre el Graal, malgrat la barreja evident de cristianisme i tradició no cristiana.

Gairebé immediatament després de la Passió, Herodes fou enviat a residir forçadament a Lió, acompanyat d'un nombrós seguici on devia haver-hi cristians. (¿Josep d'Arimatea^{88a}, potser?) Els druides foren exterminats per Claudi uns quants anys més tard.

---Les *Dionisíiques*, de Nonnos^{88b}, poema d'un egipci probablement cristià del segle VI, però on només s'hi tracta de déus grecs i d'astrologia i presenta amb l'Apocalipsi semblances molt singulars, deuen haver estat inspirades per una combinació de la mateixa mena.

(N. B. S'hi tracta d'un rei, Licurg, ja anomenat en Homer, que atacà a traïció Dionís desarmat i el forçà a refugiar-se *al fons de la Mar Roja*. Era el rei dels àrabs que hi ha al sud del Mont Carmel. Geogràficament, gairebé només es pot tractar d'Israel^{88c}. Si admetíem que Israel era vist pels antics com un poble maleït, per haver refusat la noció

del Déu mitjancer, sofrent i redemptor revelat a Egipte, comprendríem el que altrament és inexplicable, a saber, que Heròdot, tan àvid de totes les curiositats d'ordre religiós, no hagi parlat mai d'Israel. Remarquem que Israel era predestinat a fer de bressol de Crist --però també a assassinar-lo. Remarquem també que, segons nombrosos testimonis, Dionís és el mateix Déu que Osiris. Si tinguéssim la versió egípcia de la història de Moisès, potser tindríem sorpreses...)

---*La Runa d'Odin* citada més amunt, si no és anterior a tot contacte amb el cristianisme, seria el rastre d'una barreja anàloga. No fóra pas menys extraordinari.

¿Hi hagué, potser, al començament, apòstols de Crist que compregueren les paraules “aneu a ensenyar les nacions” de la manera que crec la bona?

35è. La comprensió del cristianisme se'ns ha fet gairebé impossible pel profund misteri que cobreix la història dels primers temps.

Aquest misteri se centra primerament en les relacions del cristianisme, d'una banda amb Israel, d'una altra amb les tradicions religioses de les *gentes*.

És extremament improbable que no hi hagi hagut, al començament, assaigs de sincretisme anàlegs a allò en què somiava Nicolau de Cusa⁸⁹. Ara bé, no hi ha rastre de condemna de l'Església, contra tals assaigs. (Nicolau de Cusa tampoc no fou condemnat, d'altra banda.) I tanmateix, de fet, tot ha passat com si n'haguessin estat, de condemnats.

Al costat de les beneitures de Climent d'Alexandria ---que ja ni sabia quins estrets lligams uneixen la filosofia grega clàssica i la religió dels Misteris---, de segur que deu haver-hi hagut homes que veieren en la Bona Nova el coronament d'aquesta religió. ¿Què se n'ha fet, de les seves obres?

Porfiri⁹⁰ deia que Orígens havia interpretat simbòlicament les Escriptures d'Israel fent servir llibres secrets dels pitagòrics i dels estoics. Tanmateix, quan Orígens parla de la filosofia grega és amb la pretensió de refutar-la. ¿Per què? ¿Perquè és la competència? ¿O per una altra raó? ¿Volia amagar el deute que hi tenia? ¿Per què?

Aquest passatge de Porfiri revela clarament que els Misteris eren enterament construïts d'al·legories.

Eusebi cita aquest passatge⁹¹, i tracta Porfiri de mentider per haver dit que Orígens començà per “hel·lenitzar”. Però no en nega pas la resta.

Eusebi cita també una carta més que estranya del bisbe Melitó a Marc Aureli, escrita en un to molt amical: “La nostra filosofia tingué el seu desenvolupament primer entre els bàrbars, però el seu floriment entre els teus pobles (τοις σοις ἔθνεσιν), sota el gran regnat d'August⁹².”

Aquests “bàrbars” només poden ser els hebreus. Però ¿què vol dir la resta de la frase?

August morí l'any 14 de la nostra era. Crist era adolescent. El cristianisme no existia.

¿Seria, “la nostra filosofia”, el nostre *Logos*, és a dir, Crist? ¿Tingué el seu floriment (és a dir, la juvenesa) entre les *gentes*, a Grècia o a Itàlia?

Aquest bisbe afegeix: “La millor prova que el nostre Logos cresqué per al bé alhora que el bell començament de l'imperi, és que no patí cap humiliació de l'autoritat d'August, ans al contrari, tota l'esplendor i tota la glòria conformement als precs de tots⁹³.”

Parlem sempre de la “vida amagada de Natzaret”. Oblidem només que, si és ben veritat que aquesta vida ha estat amagada, ignorem rigorosament si es desenvolupà a Natzaret.

Heus ací tot el que sabem de la vida de Crist, segons l'Evangelí, abans del baptisme de Joan:

Nasqué a Betlem⁹⁴. Encara ben petit, anà amb la família a Egipte. Hi estigué un temps indeterminat (Josep tornà després de la mort d'Herodes, però res no diu que fos immediatament després⁹⁵; pogueren passar anys). A dotze anys passà les festes de la Pasqua a Jerusalem⁹⁶. Els seus pares, llavors, estaven instal·lats a Natzaret⁹⁷. (És estrany que Lluc no esmenti la fugida a Egipte.) A trenta anys fou batejat per Joan⁹⁸. I és rigorosament tot.

Hi ha aquí, a més, un misteri molt singular.

Un tercer misteri és el de les relacions del cristianisme amb l'Imperi. Tiberi volia posar Crist al Panteó i refusava tot primer de perseguir els cristians. Tot seguit, canvià d'actitud. Pisó, fill adoptiu de Galba, era probablement de família cristiana (cf. els treballs de M. Hermann⁹⁹). ¿Com explicar que homes com Trajà, i sobretot Marc Aureli, perseguissin tan despietadament els cristians? Tot i això, el Dant situa Trajà al Paradís^{99a}... Al contrari, Còmode i altres emperadors infames més aviat els van afavorir. ¿I com, després, l'Imperi adoptà el cristianisme com a religió oficial? ¿I amb quines condicions, quina degradació degué patir a canvi? ¿Com s'acomplí aquesta col·lusió entre l'Església de Crist i la Bèstia? Car la Bèstia de l'Apocalipsi, gairebé segur, és l'Imperi.

L'Imperi romà era un règim totalitari i grosserament materialista, fundat en l'adoració exclusiva de l'Estat, com el nazisme. Una set d'espiritualitat, en els desgraciats sotmesos a aquest règim, hi era latent. Els emperadors compregueren des del començament la necessitat d'extingir-la amb una falsa mística, de por que un ver misticisme no sorgís i ho capgirés tot.

Hi hagué una temptativa de transportar a Roma els Misteris d'Eleusis. És gairebé segur --indicis convincents ho mostren-- que aquests misteris havien perdut tot contingut autèntic. Les atroces massacres que, des de la conquesta romana i fins abans, havien tingut lloc tan sovint a Grècia, i especialment a Atenes, havien pogut molt bé interrompre'n la transmissió; els Misteris foren potser represos per iniciats de primer grau. Això explicaria el menyspreu amb què Climent d'Alexandria en parla, tot i que potser hi havia estat iniciat. Amb tot, la iniciativa de trasllat fracassà.

Per contra, els druides i els sectaris del culte secret de Dionís foren exterminats, els pitagòrics i tots els filòsofs despietadament perseguits, els cultes egipcis prohibits, els cristians tractats com sabem.

La pul·lulació de cultes orientals a Roma en aquesta època és del tot semblant a la de les sectes de mena teosòfica d'avui. En la mesura que ens en puguem adonar, tant en el primer cas com en el segon no són l'article autèntic, sinó fabricacions per a esnobs.

Els Antonins són com un oasi, en la història atroç de l'Imperi romà. ¿Com és que pogueren perseguir els cristians?

Podem demanar-nos si, a l'empara de la vida subterrània, entre els cristians no s'hi havien pas introduït elements realment criminals.

Cal tenir sobretot en compte l'esperit apocalíptic que els animava. L'espera del pròxim adveniment del Regne els exaltava i els enfortia per als actes d'heroisme més extraordinaris, com per als comunistes avui l'espera pròxima de la Revolució. Deu haver-hi moltes semblances, entre aquestes dues psicologies.

Però també, en els dos casos, una tal espera és un molt gran perill social.

Els historiadors antics són plens d'històries de ciutats on, després d'una mesura d'alliberament d'esclaus presa pel tirà per una raó qualsevol, els amos ja no podien fer-se obeir dels que restaven.

L'esclavatge era un estat tan violent que només era suportable per ànimes esclafades per l'absència total d'esperança. Des que sorgia una llueur d'esperança, la desobediència esdevenia endèmica.

¿Quin efecte no devia produir l'esperança continguda en la Bona Nova? La Bona Nova no era pas només la Redempció, sinó, més encara, la quasi certa de la molt pròxima arribada del Crist gloriós aquí baix.

En sant Pau, per cada recomanació de dolçor i de justícia adreçada als amos¹⁰⁰, n'hi ha potser deu d'adreçades als esclaus demanant-los de treballar i obeir¹⁰¹. En rigor, podem explicar-ho per un relleix de prejudicis socials persistents en ell malgrat el cristianisme. Però molt més probablement perquè era força més fàcil d'emmenar els amos cristians a la dolcesa que no els esclaus cristians a l'obediència, embriagats com devien estar amb l'espera del dia suprem.

Marc Aureli potser el desaprovava, l'esclavatge; car és fals que la filosofia grega, tret d'Aristòtil, hagi fet l'apologia d'aquesta institució. Segons el testimoniatge d'Aristòtil, certs filòsofs la condemnaven com a "absolutament contrària a la natura i a la raó^{101a}". Plató, a *El Polític*, només en concep l'ús legítim en matèria criminal, com és el cas entre nosaltres de la presó i els treballs forçats.

Però la feina de Marc Aureli era, abans de res, conservar l'ordre. S'ho repetia amargament a si mateix.

Els catòlics justifiquen fàcilment les massacres d'heretges pel perill social inherent a l'heretgia. No se'ls acudeix pas que les persecucions de cristians dels primers segles fossin susceptibles de la mateixa justificació amb, almenys, tanta de raó. Sens dubte molta més, car cap heretgia contenia una idea tan trasbalsadora com l'espera certa del pròxim adveniment de Crist Rei.

De segur que una vaga de desobediència entre els esclaus de l'Imperi hauria fet caure tot l'edifici enmig d'horribles desordres.

En temps de Constantí, l'espera apocalíptica devia haver-se considerablement afeblit. A més, les massacres de cristians, en obstaculitzar la transmissió de la doctrina més

profunda, potser ---i molt probablement--- havien buidat el cristianisme de gran part del seu contingut espiritual.

Constantí, amb el cristianisme, se'n pogué sortir, en l'operació amb Eleusis en què Claudio no.

Però no era pas de l'interès ni de la dignitat de l'Imperi que la seva religió oficial aparegués com la continuació i el coronament de les tradicions seculares dels països conquerits, esclafats i degradats per Roma ---Egipte, Grècia, la Gàl·lia. Amb Israel, això no tenia importància; primerament, la nova llei n'era molt lluny, de l'antiga; i, a més, sobretot, Jerusalem ja ni existia. Fora d'això, l'esperit de la llei antiga, tan lluny de tota mística, no n'era pas tan diferent, de l'esperit romà. Roma s'hi podia adaptar, al Déu dels Exèrcits.

Fins i tot, l'esperit nacionalista jueu, en impedir a molts de cristians, des del principi, de reconèixer l'afinitat del cristianisme amb l'espiritualitat autèntica de les *gentes*, era per a Roma un element favorable, dins el cristianisme. Aquest esperit, cosa estranya, s'havia comunicat fins i tot a "pagans" convertits.

Roma, com tot país colonitzador, havia desarrelat moralment i espiritual els països conquerits. És l'efecte, sempre, de la conquesta colonitzadora. Retornar-los les arrels no era pas el cas. Calia desarrelar-los encara un xic més. Remarquem, com a confirmació, que l'única profecia pagana mai esmentada per l'Església és la de la Sibila, que la tradició romana s'havia annexat. (A més, que hi hagi hagut realment una espera messiànica, a Roma, molt semblant a la de la Judea i igualment carnal, la IVa ègloga ho mostra clarament¹⁰².) El cristianisme, sotmès a la influència combinada d'Israel i de Roma, ho aconseguí brillantment. Encara avui, arreu on els missioners el porten, fa la mateixa acció de desarrelar.

Tot això és un teixit de suposicions, és clar.

Però hi ha una quasi certesa. I és que se'ns ha volgut amagar quelcom; i ho han aconseguit. No és pas per atzar que hi hagi tants de textos destruïts, tanta de foscor damunt una part tan essencial de la història.

Probablement, hi ha hagut una destrucció sistemàtica de documents.

Plató se'n va escapar; ¿per quina sort? Però no tenim pas el *Prometeu alliberat*¹⁰³ d'Èsquil, que devia deixar entreveure la vera significació de la història de Prometeu, unint per l'amor Prometeu a Zeus, que ja indicava, per bé que a penes, el *Prometeu encadenat*. ¡I quants d'altres, de tresors perduts!

Els historiadors ens han arribat amb grans llacunes¹⁰⁴. No queda res dels gnòstics, i ben poc dels escrits cristians dels primers segles. Si n'hi hagué en què el privilegi d'Israel no hi fos reconegut, foren suprimits.

Tanmateix, l'Església no ho ha declarat mai, que la tradició judeocristiana sigui l'única a posseir Escriptures revelades, sacraments, el coneixement sobrenatural de Déu. Mai ho ha declarat, que no hi hagi afinitat entre el cristianisme i les tradicions místiques dels països altres que Israel. ¿Per què? ¿No deu ser perquè, malgrat tot, en això, l'Esperit Sant l'ha preservada de mentir?

Aquests problemes són avui d'una *importància cabdal, urgent i pràctica*. Car, com que tota la vida profana dels nostres països ve directament de les civilitzacions “paganes”, mentre subsisteixi la il·lusió d'un tall entre el pretès paganisme i el cristianisme, aquest no serà encarnat, no impregnarà, com deu, tota la vida profana, en restarà separat i per tant sense acció damunt seu.

¡Com canviaria, la nostra vida, si veiéssim que la geometria grega¹⁰⁵ i la fe cristiana són dolls de la mateixa deu!

.....
.....

Notes:

del traductor:

de fora el text:

1.- Aquest text és tret del llibre: **Simone Weil. Oeuvres Complètes**, Tome V (Écrits de New York et de Londres), Volume 1 (Questions politiques et religieuses), Éditions Gallimard, 2019, pàgs 159-197.

2.- En quin moment l'autora escrigué el text, per a qui, i com s'edità per primer cop.

---El llibre *Lettre à un Religieux* és publicat per primer cop a Éditions Gallimard, dins la col·lecció Espoir, el 13 de juny del 1951.

---Tot seguit, els crítics intenten de saber a quin religiós devia anar adreçada, la carta. El 8 de setembre del 1951, a Le Figaro littéraire, s'hi suposa que devia ser el Pare Perrin, a què tot seguit aquest respon disgustat que no és cert.

---Encara el 18 d'abril del 1968, en un article aparegut a La Croix, s'hi afirma que el llibre és un aplec de pensaments de Simone Weil fet per Albert Camus. El 3 de maig, al mateix diari, el Pare Perrin ho desmenteix.

.....

---La *Lettre à un religieux* havia estat adreçada, en realitat, al Pare Marie-Alain Couturier, dominic, que el 1939 s'havia desplaçat a Nova York a predicar-hi la Quaresma a la parròquia francesa de Saint-Vincent-de-Paul, i que, en caure França sota els alemanys el 17 de juny del 1940, es vegé obligat, fins al 1945, a restar als EEUU i el Canadà donant-hi conferències, ajudant les vocacions de pintors joves i publicant textos sobre art i diversos esdeveniments.

.....

---Simone Weil arriba a Nova York el 6 de juliol del 1942.

---El 14 de juliol coincideix amb Jacques Maritain en una recepció, i ell li proposa d'escriure-li.

---Simone li escriu una primera carta, el 27 de juliol, en què li lliura una carta del Pare Perrin, a ell adreçada, en què li demana d'ajudar-la per al *Projeté d'une formació d'infermeres de primera línia*, ella hi afegeix l'escrit d'aquest Projecte i, de passada, li esmenta la pròpia posició espiritual.

---El 4 d'agost Maritain li respon que, pel que fa a la seva posició espiritual, li recomana de posar-se en contacte amb el Pare Couturier, que es troba a Nova York.

---En carta del 6 d'agost, Simone, tot agraint-li la recomanació, li respon que ja en té coneixement, del Pare Couturier, que una amiga, Simone Deitz, n'hi ha parlat molt.

---Poc abans del 12 de setembre, en un esmorzar que li organitza aquesta amiga a l'hotel Olcott, es veu per primera vegada amb el Pare Couturier.

---Poc després, Simone escriu al seu germà reportant-li l'entrevista amb el Pare Couturier, que adjectiva d'esperit obert i molt intel·ligent, i li suggereix que es podria encarregar de la preparació, per a la primera comunió, del fill tingut per Éveline ---la companya del germà--- amb el seu primer marit.

---Hi rep resposta immediata, afirmativa.

---Després del 15 de setembre, Simone escriu al Pare Couturier amb aquesta proposta, afegint a més que li agradaria de parlar amb ell de dubtes que té, i li fa una llista de quinze opinions seves que voldria contrastar amb ell ---i li demana que, un cop llegida la llista, la hi torni, que és la primera que fa de les seves suposades heretgies.

---El Pare Couturier li remet la llista.

---La segona quinzena de setembre escriu la carta definitiva, amb una llista de trenta-cinc opinions, entre elles les quinze de la carta anterior.

---El 9 de novembre, el dia abans de la seva sortida dels EEUU cap a Anglaterra, Simone lliura als pares aquesta carta perquè la facin arribar al Pare Couturier, i ells la hi porten personalment a casa seva (carta que no podrà respondre, a manca de saber-li l'adreça).

*****

---A la mort de Simone ---el 24 d'agost del 1943---, el germà escriu al Pare Couturier demanant-li si li pot tornar la carta.

---Li respon que la hi remetrà, a ell o als pares, i de passada li diu que no la considera publicable, car podria dur a confusions ---per tot d'incertituds d'expressió i de pensament i perquè el coneixement del cristianisme hi és molt sumari i fragmentat.

---La torna als pares en mà, a Nova York, i els pregunta si la pensen publicar, a què responen que no ---honradament, car encara no hi havien pensat.

---Més tard, els pares n'envien una còpia al Pare Perrin.

*****

---El 5 de novembre de 1950, el Pare Perrin publica el llibre *L'Église dans ma vie. Essai de spiritualité d'Église*, on, en parlar de les seves converses amb Simone Weil, sense haver-se comunicat abans amb els pares, diu d'ella "aquest il·logisme pesa feixugament damunt els seus darrers escrits i n'explica les fantasies i les incoherències... per no dir més!"

---Els pares, de por que el Pare Perrin no publiqui la carta parcialment o tendenciosa, decideixen d'afanyar-se a publicar-la completa i exacta.

---El 27 de novembre de 1950, en carta al Pare Couturier, li exposen que, com que les cartes al Pare Perrin i l'adreçada a ell formen un tot, i la darrera aclareix el sentit de les altres, i com que les adreçades al Pare Perrin ja s'han publicat, creuen convenient, per a esvaïr la possibilitat que s'interpretin malament, de publicar també la seva, i li demanen si vol que el seu nom aparegui al títol o no.

---Els respon que els passarà a saludar, i que subscriu per endavant tot el que en vulguin fer, de la carta.

---L'1 de desembre els visita, i en la conversa li demanen de fer un escrit per a afegir al llibre.

---Com que aquest escrit triga molt a arribar, i temen que el Pare Perrin no els passi davant en la publicació de la carta, decideixen d'afanyar-se a publicar-la sense més espera.

---Escriuen una carta al Pare Couturier demanant-li quin títol vol per al llibre.

---Pocs dies després, el 13 de juny de 1951, es publica finalment la carta, i n'envien un exemplar al Pare Couturier.

---Just l'endemà, el 14 de juny, reben carta del Pare Couturier ---que quan l'ha tirada no ha pogut rebre l'exemplar---, en què els diu que en pocs dies pot fer l'escrit que li demanen, però que li caldria veure'ls abans per a aclarir quatre punts.

---Els pares, del Pare Couturier, no en saben res més.

de l'edició:

de dins el text:

a.- Melquisedec és presentat a Gn 14, 18 com a rei de Salem, ciutat identificada per la tradició jueva amb Jerusalem, i com a sacerdot del Déu Altíssim.

b.- Gènesi 12, 10-20; 20, 1-17

c.- Baal: originalment, nom comú semític significant "possessor", "senyor", "amo". Apareix en les llistes de divinitats des del mil·lenari III abans de Crist. Els textos mitològics d'Ugarit han revelat el paper essencial de Baal, déu de la Tempesta, en la religió dels camperols de la costa siriana del II mil·lenari.

d.- Gran deessa semítica, figura de la Gran Mare, venerada a l'Orient Pròxim almenys a partir del III mil·lenari abans de Crist. A l'Antic Testament passa per ser la deessa dels Sidonis, és a dir, dels Fenicis.

1.- Colossencs 3, 5

1a.- Eleusis, heroï epònim de la ciutat d'Eleusis, on s'hi celebraren misteris durant prop de deu mil anys, lligats al culte de dues deesses íntimament associades, Demèter i la seva filla Core.

2.- Apocalipsi 13, 8

3.- Melquisedec és presentat a Gn 14, 18 com a rei de Salem, ciutat identificada per la tradició jueva amb Jerusalem, i com a sacerdot del Déu Altíssim. Simone Weil li acorda una gran importància. El considera una de les imatges de Crist.

3a.- Figura divina de la Mare Terra.

3b.- Fill de Zeus i Sèmele.

4.- Hebreus 7, 1-3

4a.- Joan 8, 56

5.- Joan 8, 56

5a.- Fill de Zeus i de Leto, germà d'Àrtemis, déu alhora solar i lunar.

5b.- Prosèrpina, o Core. Filla de Demèter i Zeus, raptada per Hades.

5c.- Filla gran de Cronos i Rea, deessa de la Llar.

5d.- Fill d'una "unió il·legítima".

5e.- Metis, primera esposa de Zeus.

- 5f.- Mateu 1, 22; 2, 15; 17, 23; etc
- 6.- Joan 2, 1-11
- 7.- Joan 15, 1-17
- 8.- Joan 12, 24
- 8a.- Del poema Hávamál, de l'Edda poètica.
- 9.- Jesús és presentat com l' "Anyell de Déu" a Joan 1, 29-36, i igualment utilitzat a Fets dels Apòstols 8, 32, i a 1 Pere 1, 19 en referència a Crist. Són els únics usos neotestamentaris del terme. L'Apocalipsi, a més, utilitza vint-i-vuit cops un terme grec que vol dir igualment "anyell" (5, 6, 8, 12, 13). Aquesta designació de Jesús podria ser una al·lusió a l'anyell pasqual i al Servidor sofrent d'Isaïes 53, 7.
- 10.- Amon, el déu egipci, correntment anomenat Zeus per Heròdot.
- 11.- Gènesi 4, 4
- 12.- A la *Pregària Eucarística* I, després de les paraules de la consagració, hi són esmentats els " presents d'Abel el Just".
- 13.- Gènesi 9, 8-17
- 13a.- Plató, *Epinomis*.
- 13b.- Plató, *Timeu*.
- 13c.- Plató, *Banquet*.
- 13d.- Filolau, filòsof, astrònom i matemàtic grec del segle V abans de Crist.
- 13e.- Proclus (412-485 abans de Crist), filòsof neoplatònic, autor d'un gran nombre de comentaris sobre diferents diàlegs de Plató i sobre Euclides.
- 14.- Joan 17, 18; 20, 21
- 15.- Isaïes 42, 1-7; 49, 1-9b; 50, 4-9a; 52, 13-53;
- 15a.- L'episodi del "serpent d'aram" no es troba pas en el Gènesi, sinó a Nombres 21, 4-9, Saviesa 16, 5-14, Joan 3, 14
- 15b.- Marc Terenci Varró, *De lingua latina*.
- 15c.- Fill de Maia i Zeus.
- 15d.- Fill de Zeus en forma de drac i de Persèfone (també Core o Prosèrpina).
- 15e.- Èsquil, *Prometeu encadenat*.
- 15f.- Plató, *Banquet*.
- 16.- Mateu 10, 34; Lluc 12, 51-53
- 17.- Joan 3, 3-6
- 18.- Justí, apologista i màrtir cristià del segle II.
- 18a.- Plutarc, *De defectu oraculorum*.
- 19.- Lluc 12, 49
- 20.- Joan 14, 6
- 21.- Joan 14, 6
- 22.- Joan 3, 21
- 22a.- A l'Antic Testament i en el judaisme, "fer la veritat" designava el comportament moral conforme a la llei.
- 23.- Mateu 2, 13-15; 19-23
- 23a.- *Constitucions apostòliques*, II, III.
- 23b.- Heròdot, II.
- 23c.- Gènesi 7, 1-24
- 23d.- Èsquil, *Agamèmnon, Les suplicants*.
- 24.- Marc 16, 15
- 25.- Mt 10, 5-6; 15,24; Mc 7, 27

- 26.- Mt 28, 19
- 27.- Fets dels Apòstols 1, 1-8
- 28.- Fets dels Apòstols 10, 1-48
- 29.- Mateu 7, 15-20; 12, 33; Lluc 6, 43-44
- 30.- Colossencs 1, 23
- 31.- Mateu 28, 19-20
- 32.- Càntic Espiritual, de sant Joan de la Creu, estrofa XII.
- 32a.- La centralitat crística no duu pas Simone Weil a mirar-se la revelació com un acte únic que oposaria el cristianisme a les religions com la veritat s'oposa als errors.
- 33.- Mateu 7, 21-22
- 34.- Mateu 25, 37
- 35.- Mateu 7, 20; 12, 33; Lluc 6, 43-44
- 36.- Mateu 12, 31-32; Marc 3, 28-30; Lluc 12, 10
- 37.- 1 Joan 4, 8
- 38.- 1 Joan 4, 2; 5, 1
- 39.- Els docetistes, en el Crist Salvador, només hi admetien una simple aparença de cos humà.
- 40.- En un cert moment, el *Catecisme del Concili de Trento* diu: “Aquest coneixement no és altra cosa que la Fe, per la qual, i sense cap vacil·lació, tenim per cert tot el que l'autoritat de la Santa Església, nostra mare, ens proposa com a revelat per Déu”.
- 41.- Hebreus 11, 6
- 42.- Lluc 10, 29-37
- 43.- Orígenes, *Homilia sobre el Gènesi*, II, 3
- 43a.- Climent d'Alexandria, *Stromata*, VI.
- 43b.- Heròdot, II.
- 43c.- Diògenes Laerci (poeta i doxògraf grec delsegle III després de Crist), *Vides idoctrines dels filòsofs més il·lustres*, I, Pròleg.
- 44.- Ezequiel 31, 3-9
- 45.- Simone Weil escriu a Murice Schumann: “Als meus ulls, un sagrament cristià és un contacte amb Déu a través d'un signe sensible, emprat per l'Església, la significació del qual procedeix d'un ensenyament de Crist. [...] Així, amb raó o sense, no crec pas ser fora de l'Església, en tant que deu de vida sacramental, ans solament com a realitat social”.
- 45a.- Vegeu la constitució *De fide catholica* del Concili del Laterà IV (1215).
- 46.- Joan 3, 5
- 46a.- Vegeu el Cànon 2 dels *Cànons sobre el sagrament del baptisme* del *Decret sobre els sagraments* del Concili de Trent.
- 47.- El Concili de Trent.
- 48.- L'afirmació que el qui refusa l'adhesió a un sol article de fe no té la fe en cap grau.
- 49.- Es tracta probablement del Concili Vaticà I.
- 50.- Llucià de Samòsata, *Filopseudes*, 14, 26, per exemple.
- 51.- Joan 10, 32. L'ordre dels mots és ἔργα καλά.
- 52.- Joan 15, 24
- 53.- Joan 15, 22

- 54.- Mateu 7, 22-23; Lluc 13, 27
- 55.- Mateu 24, 23-24; Marc 13, 21-22
- 56.- Deuteronomi 13, 2-4. 6.
- 57.- Mateu 14, 24-33; Mrc 6, 46-51; Joan 6, 16-21
- 58.- Mateu 6, 4
- 59.- Isaïes 53, 3, 5, 7
- 60.- Filipencs 2, 6-8
- 61.- Gènesi 3, 13
- 61bis.- Es tracta potser del tercer anatema del segon concili de Constantinoble (del 515), potser del de la nota 49.
- 62.- Marc 16, 15-18
- 62a.- Vegeu *La pujada del Mont Carmel*, II, 2 i 3.
- 63.- Mateu 13, 3-9; Marc 4, 2-9; Lluc 8, 5-8
- 64.- Mateu 13, 31-32; Marc 4, 30-32; Lluc 13, 18-19
- 64bis.- *Ell (el Senyor) ha dispensat la saviesa als qui l'estimen.*
- 65.- 1 Joan 5, 6
- 66.- 1 Joan 5, 7-8
- 67.- Joan 19, 34
- 68.- Joan 3, 1-21
- 69.- Efezis 3, 17-19
- 70.- *Homilies sobre el Gènesi*, II, 5
- 71.- Hebreus 7, 3
- 72.- 1 Corintis 6, 18
- 73.- 1 Corintis 6, 13
- 73a.- Pere Abelard (1079-1142), filòsof i teòleg. A París, el bisbe li confià la regència de l'escola catedralícia (1114), cosa que el féu entrar al capítol. La seva reputació esdevingué prodigiosa. El 1118 seduï una estudiant, Heloïsa, que esposà en secret. L'oncle d'Heloïsa, Fulbert, el féu emascular. Pere Abelard es retirà a l'abadia de Saint-Denis, mentre que Heloïsa es feia monja a Argenteuil. A petició dels seus deixebles, reprengué l'ensenyament, que fou condemnat per l'Església al concili de Soissons (1121), i per segona vegada al concili de Sens (1140).
- 74.- Romans 8, 29
- 75.- Filipencs 3, 9
- 76.- Fets dels Apòstols 5, 30; 10, 33
- 77.- Gàlates 3, 13
- 78.- Lluc 11, 52
- 79.- Mateu 5, 48
- 80.- Mateu 5, 45
- 80a.- Èsquil, *Prometeu encadenat.*
- 81.- Joan 1, 9
- 82.- Fets dels Apòstols 10, 1-11, 18
- 82bis.- *Tot cercant-me, afadigat, t'has assegut.*
- 83.- Joan 4, 6-42
- 84.- Cinquena estrofa de l'himne *Vexilla regis*, de sant Venanci Fortunat: *Benaventurat (arbre) perquè als seus braços / hi ha estat suspès el rescat del món. / Ha esdevingut balança del cos; / i ha enamorat la presa del Tàrtar.*

85.- Sisena estrofa de la seqüència al·leluiàtica *Laetabundus* de Nadal, cantada a totes les esglésies del segle XI al XIII: *Així com de l'astre n'emana el raig de llum / així de la Verge n'emana el fill / de la mateixa manera. / Ni l'astre pel raig de llum / ni la mare pel fill / no en són alterats.*

86.- Quarta estrofa de la seqüència *Laetabundus* de la nota 85: *Sol que mai no es pon / estel sempre resplendent / sempre lluent.*

87.- Es tracta de Dirty Bay, un conte dels okanagan.

88.- Estrofes de l'himne *Crux fidelis* ("Déu preparà tot seguit un arbre per desfer l'efecte d'arbre", "...arbre únic per la noblesa, mai els boscos no han dat branques, flors i fruits semblants").

88a.- Josep d'Arimatea, notable jueu i deixeble de Jesús, obtingué de Ponç Pilats l'autorització de donar sepultura al seu cos.

88b.- Nonnos de Panòpolis, poeta grec nat a Egipte, al segle V després de Crist, és l'autor de les *Dionisiaques* (450-470), poema èpic on celebra Dionís, nat de Zeus i Sèmele, déu civilitzador, inventor de la vinya, vencedor dels gegants i dels indis.

88c.- Nonnos de Panòpolis, *Dionisiaques*, cant XX.

89.- Nicolau de Cusa (1401-1464) féu estudis literaris, matemàtics i jurídics, i no rebé els ordes majors fins a una data indeterminada, entre 1436 i 1440.

90.- Porfiri (232/233-305), filòsof neoplatònic, editor i biògraf de Plotí, autor del tractat *Contra els cristians*, de què se'n troben fragments en autors cristians.

91.- Eusebi, *Història eclesiàstica*.

92.- Melitó de Sardes (escriptor, segle II), que Eusebi anomena "bisbe de l'Església de Sardes", exercí el seu ministeri sota l'emperador Marc Aureli, a qui adreçà una Apologia.

93.- Eusebi, *Història eclesiàstica*.

94.- Mateu 2, 1-12; Lluc 2, 1-21

95.- Mateu 2, 13-15

96.- Lluc 2, 41-50

97.- Mateu 2, 23; Lluc 2, 51-52

98.- Mateu 3, 13-17; Marc 1, 9-11; Lluc 3, 15-18; Joan 1, 29-34.

99.- Léon Hermann (1889-1984), professor a la Universitat lliure de Brussel·les (1924-1959). De nacionalitat francesa, mobilitzat el 1939, arriba a Marsella després de la desmobilització i embarca cap a Casablanca ---on Simone en fa la coneixença---, després cap a Nova York, alhora que els Weil. Durant la travessia de l'Atlàntic, és dels pocs passatgers amb qui Simone té relació.

99a.- Dant, *Paradís*, XX.

100.- Colossencs 4, 1; Efesis 6, 9; Filèmon de Colosses 8-21.

101.- Colossencs 3, 22-25; Efesis 6, 5-8; 1 Timoteu 6, 1-2; Titus 2, 9-10.

101a.- Aristòtil, *Política*, I.

102.- Es tracta de la IV ègloga de les *Bucòliques* de Virgili. En els vint-i-cinc primers versos Virgili hi anuncia la vinguda d'una edat d'or successora de l'edat de ferro. Durant els primers segles de la nostra era, certs comentaristes hi veieren l'anunci de l'Encarnació de Crist.

103.- El *Prometeu encadenat* formava part d'una trilogia en què aquesta peça era seguida pel *Prometeu alliberat*, de què només se'n coneixen fragments.

104.- Diu, Simone, a *L'arrelament*: "La història es fonamenta en els documents. Un historiador es prohibeix per professió les hipòtesis que no reposen sobre res.

Aparentment és molt raonable; però en realitat no és així, ni de bon tros. Car, com que hi ha llacunes, en els documents, l'equilibri del pensament exigeix que hi hagi, presents a l'esperit, hipòtesis sense fonament, a condició que sigui a aquest títol i que, entorn de cada punt, n'hi hagi unes quantes.”

105.- Simone Weil es mira la geometria ---l'aparició de la qual a Grècia és per a ella “la més esclatant de totes les profecies”--- “com una revelació”, una “imatge de l'Encarnació”, un “doble llenguatge, que alhora que informa sobre les forces en acció dins la matèria, parla de les relacions sobrenaturals entre Déu i les criatures”.